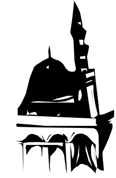
حەقیقەتی هەڵگەڕانەوە لە دین
ئەحکامەکانی هەڵگەڕاوەکان

نوسینی

شێخ خالد المرضی الغامدی

وەرگێڕانی

کۆمەڵی ڕزگاربوو

حەقیقەتی هەڵگەڕانەوە لەدین و ئەحکامەکانی هەڵگەراوەکان

نوسینی : شێخ خالد المرضي

وەرگێڕانی : کۆمەڵی رزگاربوو

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی نوسەر :

الحمدلله و الصلاة والسلام على رسول الله و آله ومن والاه ، وبعد :

ئەمە توێژینەوەیەکی فیقهی عەقیدەییە سەبارەت بە حەقیقەتی ڕێدە یەنا ئەگرین بە خوا لێی ، وە هەموو ئەو حوکمانەی کە پەیوەستن بە موڕتەدانەوە ، وە وەك نمونەیەك بۆ هەڵدانەوەی ئەو گومانانەی خراوەتە سەر حەقیقەتی ڕیدە و کوشتنی کەسی موڕتەد(هەڵگەڕاوە)، بنچینەی ئەم باسەمان دەگەڕێتەوە بۆ کتێبی شەرحی نواقض الاسلام کە لەپێشەکی کتێبەکەدا لەبابەتی الأسماء والأحكام دا باسمان کردوە .

خوای گەورە بیکاتە سود و بێکانی دینەکەی خواش زانترە والحمدلله رب العالمین.

پرسی یەكەم : پێناسەی ڕیدە (هەڵگەڕانەوە) :

لە زمانەوانی : واتە گەڕانەوە و گۆڕین .

زاراوەی (ارتد) واتە : هەڵگەڕایەوە و (ردة ، ڕیدە) واتە : هەڵگەڕانەوە و(یرتدد) هەڵدەگەڕێتەوە.

وە (مرتد ، مورتەد) واتە : هەڵگەڕاوە ، وە (مرتدین ، مورتەدان) واتە : هەڵگەڕاوەكان.

وە (مورتەد) بۆ كەسی نێری هەڵگەڕاوە بەكاردێت ، (مرتدة یان كافرة) بۆ كەسی مێی هەڵگەڕاوە بەكاردێت

لەشەرعدا : كافر بوونە لەدوای موسڵمان بوون یاخود كاتێكە موسڵمان بكەوێتە ناو كوفرەوە .

وە هەڵگەڕاوە : ئەو موسڵمانەیە كە دەكەوێتە نێو یەكێك لە هەڵوەشێنەرەوەكانی ئیسلام و كافر ئەبێت دوای موسڵمان بوونی ، جا زانیاری هەبێت بە مورتەد بوونی یاخود نەیبێت.

پرسی دووەم : ناوەكانی ڕیدە :

لەدەقە شەرعیەكاندا كەسی مورتەد بەچەن ناوێك وەصف كراوە لەوانە : مورتەد ، كافر ، المارق ، المفارق ، والمحارب ، التارك للدین ، وكفر بعد إسلامه وكفر بعد ئیمانه .

واتە : هەڵگەڕاوە ، بێباوەڕ ، دەرچوو ، شەرخواز ، وازهێنەرلەدین ، كافربوون دوای موسڵمان بوون و كافربوون دوای ئیمان هێنان.

پرسی سێیەم: جیاوازی نێوان كوفر و كافركردن و ڕیدە :

ڕیدە : كردەویەكی كوفریە كاتێك موسڵمان ئەنجامی ئەدات ، وە حوكم دانە بەمورتەدبونی هاوشێوەی كافركردنە.

كافركردن : بریتیە لەوەی حوكم بدەی بەسەر ئەوكەسەی كەوتۆتە كوفر و ڕیدەوە بەكافربوون.

ڕیدە تایبەتە بە كەسی موسڵمانەوە ، بەلام كوفر تێیدا هەیە **بنەڕەتیە** و تێیدا هەیە **لەناكاوە** كە بریتیە لەو كوفرەی موسڵمان تێی ئەكەوێ، و پێی مورتەد ئەبێتەوە.

کافرکردنیش : بریتیە لە حوکمدانی مورتەدبون (هەڵگەرانەوە) بەسەر کەسێکی دیاری کراودا یان کافرێکی بنەڕەتی(الأصلي).

وە کوفر هۆکارە بۆ حوکم دان بە مورتەد بوون و کافربوون ، ئەشێ کەسێك کوفری هەبێت بەبێ ئەوەی حوکمی ریدە و کافربوونی بەسەردا جێبەجێ بکرێ بەهۆی بوونی ڕێگر یان نەبوونی مەرجێك لە مەرجەکان وەك نەزانین(الجهل) ئەگەر لەبابەتە نادیارەکانی دین(مسائل الخفية) بێت نەك لە شیرك و کوفری گەورە و هەلوەشێنەروەکانی ئیسلام ، یان زۆرلێکراو بێت (الاكراه)ئەوەش بەو مەرجانەی کەدانراوە .

بەڵگەکانی مورتەدبونەوە لە قورئان و سونەت و ئیجماع :

یەکەم لە قورئان :

خوای گەورە ئەفەرمێت : ﴿ وَمَن يَرۡتَدِدۡ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتۡ وَهُوَ كَافِرٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ﴾البقرة :٢١٧.

وەئەفەرمێت : ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَن يَرۡتَدَّ مِنكُمۡ عَن دِينِهِۦ ﴾المائدة :٥٤.

وە ئەفەرمێت : ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡدَ إِيمَٰنِهِمۡ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرٗا لَّن تُقۡبَلَ تَوۡبَتُهُمۡ ﴾ آل‌عمران :٩٠.

وە ئەفەرمێت : ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ كَٰفِرِينَ ﴾آل‌عمران :١٠٠.

وەئەفەرمێت : ﴿ لَا تَعۡتَذِرُواْ قَدۡ كَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ﴾التوبة :٦٦ .

وەئەفەرمێت : ﴿ وَلَقَدۡ قَالُواْ كَلِمَةَ ٱلۡكُفۡرِ وَكَفَرُواْ بَعۡدَ إِسۡلَٰمِهِمۡ ﴾ التوبة :٧٤ .

وە ئەفەرمێت : ﴿ مَن كَفَرَ بِٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ إِيمَٰنِهِۦٓ إِلَّا مَنۡ أُكۡرِهَ ﴾ النحل :١٠٦.

وەئەفەرمێت : ﴿ وَمَن كَفَرَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ﴾ النور :٥٥ .

وە ئەفەرمێت : ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱرۡتَدُّواْ عَلَىٰٓ أَدۡبَٰرِهِم مِّنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلۡهُدَى ﴾ محمد :٢٥ .

وەئەفەرمێت : ﴿ لَو يَرُدُّونَكُم مِّن بَعدِ إِيمَٰنِكُم كُفَّارًا ﴾ البقرة :١٠٩.

وە ئەفەرمێت : ﴿ أَفَإِيْن مَّاتَ أَو قُتِلَ ٱنقَلَبتُم عَلَىٰٓ أَعقَٰبِكُم ﴾ آلعمران :١٤٤.

وەئەفەرمێت : ﴿ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُم ﴾التوبة :٥ .

وە بەڵگەکان لەسەر کوشتنی مورتەد گشتێتی ئەو ئایەتانەیە کە فەرمان ئەکات بە کوشتنی کافران :

وەك خوای گەورە ئەفەرمێت : ﴿ وَٱقتُلُوهُم حَيثُ ثَقِفتُمُوهُم ﴾البقرة :١٩١ .

وە فەرموویەتی دەربارەی مونافیقەکان : ﴿ فَإِن تَوَلَّواْ فَخُذُوهُم وَٱقتُلُوهُم حَيثُ وَجَدتُّمُوهُم ﴾ النساء :٨٩ .

وە فەرموویەتی : ﴿ تُقَٰتِلُونَهُم أَو يُسلِمُونَ ﴾ الفتح :١٦ . زانایانی پێشین فەرموویانە ئەم ئایەتە دەربارەی مورتەدەکانی هۆزی بەنی حەنیفەیە.

دووەم : بەڵگەکان لە سوننەت :

١ - لە عەبدوڵای کوڕی عەباسەوە فەرموویەتی : پێغەمبەرﷺ ئەفەرمێ : (من بدل دينه فاقتلوه) رواه البخاري .

واتە : هەرکەسێك دینەکەی گۆڕی بیکوژن .

وە ئیمامی مالیك لە موطأ ەکەی هێناوێتی ئەفەرمێ : (من غير دينه فاقتلوه).

پاشان (ئیمامی مالیك) لە شیرکردنەوەی ئەم فەرمودەیەدا ئەفەرمێ : (ومعناه أنه من خرج من الإسلام الى غيره مثل الزنادقة و اشباههم فإن أولئك إذا ظهر عليهم قتلوا ولم يستتابوا لأنه لاتعرف توبتهم).

واتە : مانای ئەوەیە هەرکەسێك دەرچوو لە ئیسلام بۆ غەیری ئیسلام وەك زەندیقەکان[1] و هاوشێوەکانیان ئا ئەو کەسانە کە دەستی موسڵمانان کەوتن ئەکوژرێن وداوای تەوبە کردنیان لێ ناکرێ چونکە ئەوانە تەوبە کردنیان لێ ناوەشێتەوە و نازانرێ .

٢ - وە موعاذ رضي الله عنه کاتێك هاتە یەمەن و بینی ئەبا موسای ئەشعەری پیاوێکی بەستاوەتەوە بەهۆی ئەوەی هەڵگەڕاوەتەوە لە ئیسلام و بۆتە یەهودی موعاذیش فەرمووی (لا أجلس حتى يقتل قضاء الله ورسوله)[2] فأمر فاقتل .

واتە : دانانیشم هەتا بە حوکمی خوا و پێغەمبەر ئەکوژرێ ، پاشان فەرمان کرا و کوژرا .

٣ - عەبدولای کوڕی مەسعود فەرموویەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرمێ : (لايحل دم امرئ مسلم يشهد أن لا اله الا الله و أني رسول الله إلا بإحدى ثلاث : الثيب الزاني والنفس بالنفس **والتارك لدينه المفارق للجماعة**) رواه البخاري و مسلم.

واتە : خوێنی هیچ کەسێکی موسڵمان حەڵاڵ نابێ کەشایەدی بدات بە لا اله إلا الله و محمد رسول الله مەگەر یەکێك لەم سێ شتەی ئەنجام دابێت : ژن و پیاوێك زینایان کردبێ ، کەسێك کەسێکی کوشتبێ بەناحەق ، **کەسێکیش وازی لە دینەکەی هێنابێت** ..)

ووشەی دەرچوون لە دین (الردة)لەچەن فەرموودەیەکی تردا هاتوە بەم شێوانە : (المارق من الدين التارك الإسلام) . دەرچوو لە دین وازهێنەر لە ئیسلام . (ارتداد بعد إسلام) هەڵگەڕانەوە دوای ئیسلام . (ارتد بعد إسلامه) هەلگەڕاوەتەوە دوای موسڵمانبوونی . (رجل كفر بعد إسلام) . پیاوێك کافربوو دوای موسڵمان بوون . (يكفر بعد إسلامه) کافر ئەبێت دوای موسڵمان بوونی . (يكفر بعد إيمانه). کافر دەبێت دوای ئیمان هێنانی . (رجل يخرج من الإسلام يحارب الله عزوجل ورسوله). پیاوێك دەرئەچێت لە ئیسلام ئەجەنگێت بەرامبەر خوا و پێغەمبەرەکەی.

---

[1] زەندیق بۆخۆی ووشەیەکی فارسیە و عەرەبی نیە ،جەماوەری شەرعناسان ئەفەرموون لە پێناسەی کەسی زەندیق دا کە بریتیە لەو کەسەی لە ناخیدا کوفر و خراپەی شاردۆتەوە بە ڕواڵەتیش موسڵمانێتی دەردەخات ، دەسوقی ئەڵێ : لەسەرەتای ئیسلام بە زەندیق ئەوترا مونافیق.

وەلا هەندێك لە شافیعیەکان و حەنەفیەکان زەندیق : ئەو کەسەیە کە هیچ دینێکی نەبێت یاخود ئەو کەسەیە باوەڕی بەبوونی خوا نیە و دەڵێ دونیا کۆتایی نایات و هەردەمێنێ .وە زەندیق و ڕیدە و نیفاق و ئیلحاد چەن ووشەیەکی نزیکراوەیی یەکترن.(موسوعة الفقهية)

[2] رواه أحمد

وەك زانیمان لەشەرعدا کەسی هەڵگەڕاوە وەسف کراوە بەم ناوانە : المرتد ، المارق ، المفارق ،الکافر ، و المحارب ، و التارك للدین ، و الإسلام ، و الإیمان.

٤ - **لەوبەڵگە کردەوەییانەی لە سونەتتدا هاتوە :** کوشتنی عورەنیەکان[1] لەلایەن پێغەمبەری خواوە ﷺ وە کوشتنی ئەو پیاوەی خێزانی باوکی خۆی مارە کردبوەوە [2] وە کوشتنی ابن خطل هەروەها فەرمان کردنی پێغەمبەری خوا ﷺ بە کوشتنی عبدالله بن أبي السرح و کوشتنی العنسي [3].

ئەمانەش بنچەینەن لەبارەی بوونی هەڵوەشانەوەی ئیسلام و ڕوودانی ڕیدە .

سێیەم : کردەوەی صەحابە بەڕێزەکان و کۆدەنگ(إجماع)یان دەربارەی کافربوونی هەڵگەڕاوەکان و کوشتنیان :

وەك کوشتارکردنیان دژی ئەو کۆمەڵ و کەسانەی بانگەشەی پێغەمبەرایەتیان دەکرد یان ئەو هۆزانەی قەدەغەی پێدانی زەکاتیان دەکرد ، ئەوەش بەپێی کارکردن بە فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺکە فەرموویەتی : (أمرت أن أقاتل الناس)متفق علیه، فەرمانم پێکراوە کوشتاری خەڵکی بکەم...

وە صەحابەکانی پێغەمبەری خوا ﷺئاماژەیان بەوەداوە کە خەڵکانی زۆری عەرەب لەدوای وەفاتی پێغەمبەری خوا کافربوون و هەڵگەڕانەوە کە بەڵگەی ئاشکرا هاتوە لەو بارەیەوە ، پێویستە ئەوەش بزانین کە سەرەتا صەحابە بەڕێزەکان بوون جەنگ و جیهادیان بەرپاکرد لەدژی کۆمەڵی هەڵگەڕاوەکان نەك بەپچەوانەوە ئەوان دەستیان بەجەنگ و کوشتار کردبێ و هاوەڵانیش بەرگریان کردبێ وەك هەندێك لە نەزانەکان ئەڵێن ، چونکە فەرموودەکان لەو بارەیەوە ئاشکرایە.

لە ئەبو هورەیرەوە ئەفەرمێ : کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺوەفاتی کرد و ئەبو بەکر کرا بەخەلیفە ،خەڵکێکی زۆر لە عەرەب کافربوونەوە [4] .

عومەریش فەرمووی بە ئیمامی ئەبو بەکر خوایان لێ ڕازی بێت : چۆن شەڕوکوشتاری خەڵکی ئەکەی لەکاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی (أمرت أن أقاتل الناس حتی

[1] [صحیح البخاري ، ٦٨٠٤]
[2] رواه احمد وإبن أبي الشیبة ، وإبن ماجة والنسائي وإبن حبان والطبراني ، والترمذي
[3] ابن عبد البر لە کتێبی الاستذکار هێناویەتی لە ابن ئیسحاقەوە.
[4] [صحیح البخاري / ٧٢٨٥]

یقولوا ، لا اله الا الله فمن قال لا اله الا الله عصم مني ماله و نفسه إلا بحقه وحسابه على الله) متفق عليه.

واته : فەرمانم پێکراوە کوشتاری خەڵکی بکەم تاکو دەڵێن لا اله الا الله وە هەرکەسێك ووتی لا اله الا الله پارێزراو ئەبێت گیان و ماڵی تەنها مەگەر بە حەقی ئەو ووشەیە ،وە لێپرسینەوەشیان لەسەر خوایە.

ئیمامی ئەبو بەکر یش فەرمووی : والله شەڕ و کوشتار دژی هەرکەسێك ئەکەم جیاوازی بکات لە نێوان نوێژ و زەکات چونکە زەکات حەقی ماڵە ، والله ئەگەر ئەو گوریسەی ووشترەکانیان پێ دەبستنەوە پێشتر وەکو زەکات پێغەمبەری خوا لێی وەرگرتبن سوێند بەخوا لەسەر نەدانی ئەو گوریسە ئامادەم جەنگ و کوشتاریان لەگەل بکەم.

ئیمامی عومەر یش فەرمووی : سوێند بەخوا هەر ئەوەندەی پێچوو کە بینیم ئەوە خوای گەورەیە دڵی ئەبو بەکری هیدایەت داوە بۆ ئەو جەنگە بۆیە زانیم حەقە [1].

وە لە فەرموودەکەی نەسائی یش ئەنەس ئەیگێڕێتەوە ئەفەرموێ (إرتدت العرب)[2]. واتە : هەڵگەڕانەوە عەرەب.

وەلای (ابن خزيمة) هاتوە کە ئەفەرمێت : (ارتد عامة العرب) واتە : عەرەب بەشێویەکی گشتی هەڵگەڕایەوە .

کاتێك وەفدی بوزاخە لە هۆزی ئەسەد و غەتفان هاتنە لای ئەبو بەکر داوای صولحیان کرد و ووتیان زەکاتت ئەدەینێ ، ئیمامی ئەبو بەکر سەرپشکی کردن لەنێوان جەنگانێك کە هەرچی موڵك و ماڵتان هەیە بەجێی بهێڵن یاخود ئاشتیەك کە بە ڕێسوابوون ژیان بەرنە سەر ، ئەوانیش وتیان تێگەیشتین لە هەڵبژاردەی یەکەم ، ئەی ئاشتیەك ڕیسوابوونی تیابێ چۆنە. ئیمامی ئەبو بەکر پێیانی ووت : یەعنی ئەبێت شمشێر و ئەسپەکانتان تەسلیم بکەنەوە (بۆئەوەی موسڵمانان لەدەستیان ئەمین بێت) و کاری شوانی بەخێوکردنی ووشتر و مەڕوماڵات بکەن تا ئەو کاتەی خوای گەورە خەلیفەی پێغەمبەرەکەی دڵنیا ئەکات لێتان

و هەرچی لە ئێوە بگرین دەستکەوتە بۆ ئێمە ، وە هەرچیشتان لە ئێمە گرتوە ئەیگێڕنەوە بۆمان ، شایەدیش ئەدەن کوژراوەکانمان بۆ بەهەشتە (واتە خوێنەکانیان ئەبێت بدەن) وە کوژراوەکانیشتان بۆ ئاگرە و خوێنەکەیان لەسەرمان نیە) بوخاری گێراوێتیەوە بە پوختی.

[1] متفق عليه .
[2] [رواه النسائي ٣٠٩٤ / صححه الألباني]

هەربۆیە ئەبو بەکری صدیق هەر وا بەئاسانی ئەمانی نەدا پیان تەنها بەوەندەی زەکات بدەن بەڵکو لێ قبوڵ نەکردن تاکو دانیان نا بەوەی بەلێ کافر بونە و هەڵگەڕاونەتەوە لە ئیسلام بەهۆی زەکات نەدانیان و پاشان ئەبێ شایەدیش بدەن کوژراوەکانیان لە ئاگرن .

ئەمەش وەڵامێکە بۆ هەموو ئەوانەی ئەڵێن ئیمامی ئەبو بەکر ﵁ شەڕ و کوشتاری لەگەڵ کردن دوو کۆمەڵ کردوە کۆمەلێکیان هەڵگەڕاوە بوونە و کۆمەڵەکەی تریشیان کە زەکاتیان نەئەدا (البغاة) سەرکەشەکان بوونە نەك مورتەد ، بەپێچەوانەوە هیچ رۆژێك لە رۆژان خیلاف لەنێوان هاوەڵان دروست نەبوە بەوەی وتبێتیان دوو کۆمەڵ بوونە بەڵکو کۆدەنگ بوونە لەوەی کە هەمویان مورتەدبونەتەوە لە ئیسلام، ئەوەشی باس دەکرێ لەو نێوەندەدا تەنها ئەو پرسیارەی ئیمامی عومەرە ﵁ دەربارەی خوێنی کوژراوەکانو ئایا خوێنەکانیان بدەن یاخود نا.

هەر لە عومەرەوە ئەگێڕنەوە فەرموویەتی بە ئیمامی ئەبو بەکر خوایان لێ رازی بێ : (ئەوە دەبینی هەموو عەڕەب هەڵگەڕاونەتەوە ئەگەر ئەو سوپایەی ئوسامەت ئامادە بکردایە بۆ روبەروبونەوەی هەڵگەراوەکان باشتر بوو)[1]

وە عائیشە فەرموویەتی : (کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد عەڕەب هەر هەمووی بەگشتی هەڵگەرایەوە دڵێان نیفاق جێگەی گرتەوە)[2] .

وە مالیکی کوڕی نوەیرە ش بە خالیدی کوڕی وەلیدی وت : (ئایا تۆ من ئەکوژی کە موسڵمانم و ڕوو لە قیبلەم و نوێژ ئەکەم).

خالید یش لەوەڵامیدا فەرمووی : (ئەگەر موسڵمان بویتایە ڕێگریت ناکرد لە زەکات دان و فەرمانیشت ناکرد بەگەلەکەت زەکات نەدەن ، سوێند بەخوا ناهێلم لەو شوێنە بجوڵێی تانەتکوژم چونکە هەڵگەڕاویتەتەوە لە ئیسلام ووشترەکانی زەکاتت ڕاگرتوە و فەرمانت کردوە گەلەکەت زەکاتی ماڵەکانیان دەرنەکەن[3] .

وە ئەم بنچینەیە لای ئەهلی عیلم و زانایانی پێشینیشەوە دوە بڕیاردراوە :

[1] كتاب الردة للواقدي (ص ٨٤)
[2] [تاريخ دمشق لإبن عساكر/٣٠٣٤٧/]
[3] كتاب الردة للواقدي (ص ١٦٢)

أبو عبيدة بن سلام ئەفەرمێ : (فلو أنهم ممتنعون من الزكاة عند الإقرار وأعطوه ذلك بالألسنة وأقاموا الصلاة غير أنهم ممتنعون من الزكاة كان ذلك مزيلا لما قبله وناقضا للإقرار والصلاة، كما كان إباء الصلاة قبل ذلك ناقضا لما تقدم من الإقرار)[1] .

واته : ئەگەر ڕیگر بن له زەكات لەهەمان كاتتدا دانی پێدا بنەن و بەدەمیش بڵێن ئەیدەین وه نوێژیش بەرپابكەن بەلام هەر زەكات نەدەن ئەوەی پێشویان هەڵئەوەشێنیتەوە له دانپێدانانەكەیان و نوێژ كردنیان، هەروەك پشت كردنی له نوێژ كاتی دانپێدانانەكەی هەڵوەشینەرەوەی دان پێدانانەكەیه.

بەڕاستخستنەوەی ئەمەش ئەو جیهاد وجەنگەی ئەبو بەكربوو بەیاوەری موهاجیرین و ئەنصار لەدژی زەكات نەدەرەكان كه هاوشێوەی ئەو جیهاده بوو پێغەمبەری خوا ﷺ بەرامبەر موشریكەكان ئەنجامی ئەدا له خوێن ڕشتنیان و بردنی ژن و مندالەكانیان هەروەها بەغەنیمەت بردنی ماڵ و سامانیان، هەر بۆیه ئەو قەومه تەنها ڕێگر بون له دانی زەكات نەوەك نكۆڵیان كردبێ له واجب بوونی.

(خەلال) ئەفەرموێ : هەواڵی پێداوم مەیمونی كه پرسیاری كردوه له باوكی عەبدوڵا ئایا هەركەسێك ڕێگری بكات له دانی زەكات شەڕكوشتار دەكرێ ؟

فەرمووی : بەڵێ ئەبو بەكری صدیق شەڕوكوشتاری لەگەڵ كردن ، وه پرسیاری كردوه ئایا ئەگەر بكوژرێن نوێژیان لەسەر دەكرێ و میراتیان لێ دەگیرێ ؟ فەرموویەتی : ئەگەر ڕێگریان كرد لەدانی زەكات وەك چۆن هەڵگەڕاوەكان بەشەڕو كوشتار ڕێگریان كرد لەسەردەمی ئەبو بەكر، ئەوكاته نەمیراتیان لێ دەگیرێ و نه نوێژیشیان لەسەر دەكرێ، بەلام ئەگەر كەسێك مەنعی زەكاتی كرد بەهۆی ڕەزیلی یان تەمەڵی ئەوا نوێژی لەسەر دەكرێ و میراتی لێ دەبرێ[2]...)

هەروەها شێخی ئیسلام ئیبن تەیمیه فەرموویەتی : (وقد إتفق الصحابة والأئمة بعدهم على قتال مانعي الزكاة وغن كانوا يصلون الخمس ويصومون رمضان وهؤلاء لم يكن لهم شبهة سابغة فلهذا كانوا مرتدين وهم يقاتلون على منعها وإن إقروا بالوجوب)[3]. واته : به كۆدەنگی هاوەڵان و پێشەوایانی دوای خۆیان زەكات نەدەرەكان موڕتەد بوونه هەرچەنده پێنج فەرزه نوێژیان كردبێ و ڕەمەزان بەڕۆژوو بوبن، چونكه شوبهەیەكی پشت بەستویان

[1] كتاب الإيمان (ص ١٧)
[2] أحكام أهل الملل للخلال (ص ٤٨٨)
[3] مجموع الفتاوى (٢٨ / ٥٤٨)

نەبوە لەنەدانی زەکاتەکانیان هەر بۆیە لەسەر ئەو نەدانەیان شەڕوکوشتاریان لەگەل دەکرێ ، هەچەندەش دان بنێن بەواجب بوونی.

وە ئەفەرموێ : (الصحابة لم يقولوا هل أنت مقر بوجوبها او جاحد)[1]

هاوەڵان بەڕێزەکان کاتێ شەڕوکوشتاریان دژی زەکات نەدەرەکان بەرپاکرد، هیچ کاتێك نەیان پرسی ئایا تۆ باوەڕت بەواجبی زەکات هەیە یا نکۆڵی لێ دەکەیت.

چوارەم بەهەمان شێوە شەرعی پێش ئێمەش بەڵگەیە لەسەر کافربوونی مورتەد و کوشتنی :

چونکە لە دین کانی تری پێش ئیسلامیش ئەم حوکمە هاتوە وەك دینی ئەهلی کیتاب.

پێنجەم: بەڵگەی ئیجماع _کۆدەنگی_:

کۆدەنگی صەحابە هەیە سەبارەت بە کافرکردنی مورتەد و کوشتنی نموونەی کوشتار کردنی مورتەدەکان و بانگەشەکەرانی پێغەمبەرایەتی و زەکات نەدەرەکان بەبێ ئەوەی ڕاجیایی هەبێت لەنێوانیان، وە باسایان لە صەحیحی بوخاری و موسلیم هاتوە.

زانایان کۆدەنگن لەسەر ئەوەی بکەری ڕیدە و هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام ئەکوژرێ، بەلام ڕاجیان لەسەر ئەوەی ئایا واجبە داوای پەشیمان بونەوەیان لێ بکرێ یاخود نا، تەنانەت سەرجەم زانایان و فوقەهاکان و فەرموودەوانان لە کتێبەکانیاندا بەشێکیان تەرخانکردوە بەناونیشانی بابی ڕیدە.

(ئیمامی نەوەوی) فەرموویەتی لەشەرحی موسلیمدا : (وقد أجمعوا على قتل المرتد واختلفوا في استتابته هل هي واجبة أو مستحبة ، وفي قدرها وفي فبول توبته ، ومن له حق في أن يقيمها ، وفي ان المرأة كالرجل ، ام لا فالجمهور على أنها تقتل وعند أبي حنيفة تسجن وعند الحسن و قتادة تسترق وروي عن علي).

واتە : شەرعناسان کۆدەنگن لەسەر کوشتنی مورتەد بەلام ڕاجیابوونە سەبارەت بەوەی ئایا پێش کوشتنیان داواکردنی تەوبە لیێان واجبە یاخود سونەتە، وە سەبارەت بەوەی لەچی شتێك داوای تەوبە ئەکرێ و لەچی شتێك داوای تەوبە ناکرێ وە ئایا کێ دەتوانێت هەڵبسێت بە ئەنجامدانی ئەو سزا شەرعیە وە ئایا ژنیش وەکو پیاو وایە لە جێبەجێ بونی

---

[1] الدرر السنية (١٣١/٨)

سزاکە بەسەریدا، لای جەماوەری زانایان وەکو پیاو وایە و دەکوژرێت، بەلام لای ابو حەنیفە ناکوژرێ بەڵکو تەنها زیندانی ئەکرێ، وە لای حەسەن و قەتادە دەکرێتە کۆیلە ئەمەش گێردراوەتەوە لە عەلی.

حوکمی نکۆڵی کردن لە هەڵگەڕانەوە (ڕیدە) و کافربوون و سزای هەڵگەڕاوە :

یەکەم : کەسیك ئینکاری بکات لە هەڵگەڕانەوە و کافربوونی هەڵگەڕاوە لە دین، کافرە و کەوتۆتە نێو هەڵوەشێنەرەوەیەك لە هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام.

چونکە حەقیقەتی ئیسلامی هەڵوەشاندۆتەوە و تەوحیدی لەخۆیدا نەهێناوەتە دی کە بریتیە لە کوفر کردن بە تاغووت.

عەبداللە أبا بطین فەرمویەتی : (فمن قال : إن من أتى بالشهادتين وصلى لايجوز تكفيره وإن عبد غير الله ، فهو كافر ومن شك في كفره فهو كافر لأن قائل هذا القول مكذب لله ولرسوله وإجماع المسلمين)[1]

واتە :هەرکەسێك بڵێ کەسێك شایتمان بێنێ و نوێژ بکات نابێ کافربکرێ هەرچەندە غەیری الله بپەرستێ، ئەوە کافرە وە هەر کەسێکیش بە گومان بێت لە کافربوونی کافرە، لەبەرئەوەی خاوەنی ئەم ووتەیە خوا و پێغەمبەر و کۆدەنگی موسڵمانانی بە درۆ خستۆتەوە .

وە الملطي ٣٧٧ك وەفاتی کردوە فەرموویەتی: وجميع أهل القبلة لا إختلاف بينهم : أن من شك في كافر فهو كافر ، لأن شاك في الكفر لا إيمان له ، لأنه لايعرف كفرا من الإيمان ، فليس بين الأمة كلها خلاف أن الشاك في الكافر كافر[2] .

واتە : ئەوەی سەرجەم ئەهلی قیبلە لەسەرین جیاوازیان لەسەری نیە ئەوەیە : کە هەرکەسێك بە گومان بێت لەکافربوونی کافرێك ئەوە کافرە، چونکە کەسی بە گومان لە کوفر ئیمانی نیە، چونکە کوفر و ئیمان جیاناکاتەوە هەر بۆیە خیلاف نیە لە نێو ئومەت کە هەرکەسێك گومانی هەبێت لە کافربوونی کافرێك کافرە .

[1] الدرر (٢٥٠/١٠) وكتاب الرسائل (٦٦٠/١)
[2] التنبيه والرد (ص ٥٤)

ئیمامی ئیبن تەیمیە ئەفەرموێ: (من قال إن تكلم بالشهادتين ولم يؤد الفرائض ولم يجتنب المحارم يدخل الجنة ، ولا يعذب أحدا منهم بالنار ، فهو كافر مرتد يجب أن يستتاب فإن تاب وإلا قتل) .

واتە : هەرکەسێك بڵی کەسێك شایەتمان بێنێ پاشان فەرِیزەتەکان ئەنجام نەدات و خۆی نەپارێزێ لە حەرامەکان ئەچێتە بەهەشتەوە و سزا نادرێ بەئاگر، ئەوە کافر و مورِتەدە و ئەبێت داوای تەوبەی لێ بکرێ ئەگەر نا ئەبێ بکوژرێ [1].

وەئیمامی محمد بن عبدالوهاب لە هەلوەشینەرەوەکانی ئیسلام ئەفەرموێ: (من لم يكفر المشركين ، أو شك في كفرهم ، أو صحح مذهبهم ، كفر إجماعا).

(هەرکەسێك موشریکەکان کافرنەکات یان بە گومان بێت لە کافربونیان یان ڕیباز و بەرنامەیان بەڕاست دابنات ئەوە کافربوە بە ئیجماع.)

دووەم : حوکمی نکۆڵی کردن لە سزای هەڵگەڕاوە و کوشتنی کەسی مورِتەد :

ئەگەر شوبهەیەکی پشت بەستووی هەبێت بە قورئان سونەت یان بەهۆی هەڵەی یان لێکدانەوەی هەڵە(تأويل)ی [2] هەبێـت ئەوا دوای ئەوەی بۆی روون دەکرێتەوە(إقامة الحجة)هەر پێداگربوو ئەوجا کافر دەبێ.

ئەما ئەگەر کەسێکی مونافیقی زەندیقی عەلمانی بێت کە مەبەستی تانەوتەشەرەیە لەدین، ئەوا بەهۆی ئەو ریدە و کوفرەی دەکوژرێ.

ئیبن حەزم ئەفەرمێت لە کتێبی محلی لە بەشی وەلامی ئەوکەسانەی ئەڵێن پێغەمبەری خوا کەسی مورِتەدی نەکوشتوە : (ومن ظن أن رسول الله ﷺ لايقتل من وجب عليه القتل من أصحابه فقد كفر وحل دمه و ماله لنسبته الى رسول الله الباطل ومخالفة الله تعالى....من الكفر الصريح : أن يعتقد أو يظن أن يعطل إقامة الحق الواجب في قتل المرتد على كافر يدري أنه ارتد ، ثم لا يقنع بهذا حتى يصلي عليه ويستغفر له وهو يدري أنه كافر)

واتە : هەرکەسێك گومانی وابێ پێغەمبەری خوا کەس لە هاوەڵانی ناکوژێ هەرچەندە کوشتنیش واجب بوبێ لەسەریان، ئەوە کافرە و خوێن و ماڵی حەڵالە چونکە نارِەوایی و سەرپێچیکردنی خوای داوەتە پاڵ پێغەمبەر ....وە لە کوفرە ئاشکراکاندا : بریتیە لەوەی بیروباوەرت وابێ یان گومان بەریت حوکمی واجبی کوشتنی مورِتەدی لەکارخستبێ بەسەر

[1] الفتاوى (٣٥ / ١٠٦)
[2] بەمەرجێك ئەو شوبهە و لێکدانەوەیە لە بنەماکانی دین و شیرك و کوفری گەورە نەبێت.

کافرێکدا کە دەزانێ هەڵگەڕاوەتەوە، پاشان بەوەندەش قایل نەبێ تاکو نوێژیشی لەسەر بکات و داوای لێ خۆشبونیشی بۆبکات خۆیشی بزانێ کە کافرە.

مێژووی هەڵگەڕانەوەی بە کۆمەڵ و هەندێک لە ڕووداوەکانی لەنێو ئومەتی ئیسلامیدا :

ترسناکترین ڕیدە ئەوەیە کە بە کۆمەڵ بێت، ئەوکات کوفر ببێتە گشتی، ڕیدە ببێتە ڕووداوێکی جیهانی سەرەنجام خەڵکی دابەش ببێت بۆ دوو بەرە، کاتێکیش هەڵگەڕاوەکان ببنە خاوەن هێز و دەسەڵات وەك :

١ - مورتەد بونەوەی عەرەب لەدوای وەفاتی پێغەمبەر ﷺ سەردەمی هاوەڵان لەگەڵ ئەوەشدا خاوەنی هێز و دەسەڵات بوون.

عومەر رضي الله عنه فەرمووی : (إن العرب قد إرتدت على أعقابها كفارا)[1]

واتە : عەرەب هەڵگەڕانەوە داواوە و کافربونەوە.

عائیشە رضي الله عنها فەرمووی : (ارتدت العرب قاطبة واشرأب النفاق).

واتە : تێکرا عەرەب هەڵگەڕانەوە دووڕویی و نیفاق جێگای گرتنەوە.

ئەنەس رضي الله عنه فەرمووی: (ارتدت العرب)پێشتر ئاماژە کراوە بەسەرچاوەکانیان.

واتە : عەرەب هەڵگەرانەوە.

ابو هورەیرە رضي الله عنه فەرمووی : (ارتد من ارتد من العرب) وقال (ارتد عامة العرب)

واتە : هەڵگەرایەوە ئەوەی مابوو لە عەرەب ، وە فەرمووی : هەموو عەرەب هەڵگەڕایەوە.

وە هەروەها ئەبو هورەیەرە رضي الله عنه فەرمووی : (يخرج الناس اليوم من دين الله أفواجا كما دخلوا أفواجا).

واتە : ئەمرۆکە خەڵکی بەکۆمەڵ لەدینی خوا دەردەچن هەر وەك چۆن ڕۆژانێك بوو بە کۆمەڵ دەهاتنە ناو دینی خوا.(پێشتر ئاماژەمان بەسەرچاوەی فەرموودەکان کردوە).

[1] کتێبی ڕیدە ی واقیدی.

ئیبن کەسیر و ئیبن هیشام لە ئیبن ئیسحاقەوە فەرموویانە : (هۆزی ئەسەد و غەتفان لە نەجد هەڵگەڕانەوە بەسەرکردایەتی توڵەیحەی کوڕی خویلیدی ئەسەدی کە بانگەشەی پێغەمبەرایەتی دەکرد، وە هۆزی بەنی حەنیفە لە یەمامە هەڵگەڕانەوە بەسەرکردایەتی موسەیلەمە، وە هۆزی تەمیم هەڵگەرانەوەی لەگەل سەجاحی کچی حارسی تەمیمی کە بانگەشەی پێغەمبەرایەتی دەکرد وقەومەکەشی شوێنی کەوتن و موسەیلەمەش خواستی، وە هۆزی فەزازە هەڵگەڕانەوە بەسەرکردایەتی عویەینەی کوڕی حەصن، وە هۆزەکانی ڕەبیعە و بەکری کوڕی وائیل لە بەحرەین هەڵگەڕانەوە بەسەرکردایەتی مونزیری کوڕی نەعمان، وە کەندە و حەزەر مەوت هەڵگەڕانەوە بەسەرکردایەتی ئەشعەسی کوری قەیسی کەندی، وە موزحج و لەنێویان هۆزی عەنەس و موڕاد لەیەمەن هەڵگەڕانەوە بەسەرکردایەتی ئەسوەدی عەنەسی کە پێش وەفاتی پێغەمبەر ﷺ کوژرا، وەچەن تیرەیەکی سولەیم و قوزاعەش هەڵگەڕانەوە).

٢ - سەرهەڵدانی هەڵگەڕانەوەی نێو دەولەتی، کاتێك دەوڵەت و دەسەلات دروست بوو بۆ ڕافیزە و قەرامیتەکان لە جیهاندا، ئەوەش بەدەستگرتنیان بەحوکمی زۆربەی وڵاتانی ئیسلام وەك حیجاز و یەمەن و بەحرەین و مەغریب و نەجد و میسڕ و فارس چەندین بەشی عێڕاق و شام، کە چەن سەدەیەکی یەك لەدوای یەك حوکمی موسلمانانیان دەکرد تاکو وای لێهات ژمارەیەکی یەکجار زۆر لەئەهلی سوننە کافربوون بەهۆی ڕازی بوون پێیان و سەرخستنیان خەڵکانێکی وەها بوون بە ڕافیزە کە هەر خوا نەبێ کەس نەیدەزانی ژمارەیان، بەوهۆیەوە وڵاتی میسر زیاتر لەسەد ساڵ بووبوە ولاتی کوفر هەر وەك ئیبن و تەیمیە و غەیری ئەویش ئاماژەیان پێ کردوە.

(ئیمامی داودی) دەربارەی   ووتاربێژەکانی بەناو ئەهلی سوننەی دەولەتی فاتیمی پشتیوانی ڕافیزە ئەفەرموێ : (خطيبهم الذي يخطب لهم ويدعو لهم يوم الجمعة كافر يقتل ولا يستتاب وتحرم عليه زوجته وأحكامه كلها أحكام الكفر ، ومن صلى خلفه خوما أعاد ثم لايقيم إذ امكنه الخروج من بلدهم ولا عذر له بكثرة عيال و غيره .)[1]

واتە : ئەو ووتاربێژەی کە ووتاریان بۆ دەدات و دوعایان بۆ دەکات ڕۆژانی جومعە کافرە، دەبێ بکوژرێت بەبێ ئەوەی داوای تەوبەی لێ بکرێ، ژنەکەشی لێ حەرام دەبێت و هەموو حوکمەکانی کوفر دەیگرێتەوە، ئەوکەسەشی لەترسا لەپشتیەوە نوێژی کردبێ دەبێ

[1] ترتيب المدارك ج٢ص٣٨

دوبارەی بكاتەوە كاتێ تواناشی بوو واجبە لەسەری ئەو وڵاتە بەجێبهێڵێت هۆكاری زۆری ماڵ و مناڵ نابێتە عوزر بۆی .

ئیبن التین لێی گێڕاوەتەوە كە فەرموویەتی: واجبە خروج كردن لەسەر دەسەلاتدارێك كە شەرعی خوا بگۆڕێت ، هەروەك لە فەتح الباری ابن حەجەر هاتوە.

أبو شامه فەرموویەتی: (لو وفق ملوك الإسلام لصرفوا أعنة الخيل الى مصر لغزو الباطنية ، الملاعين فإنهم من شر أعداء الإسلام وقد خرج من حد المنافقين ، الى حد المجاهرين ، لما ظهر في ممالك الإسلام من كفرها و فسادها ، وتعين على الكافة فرض جهادها وضرر هؤلاء أشد على الإسلام وأهله من ضرر الكفار إذ لم يقم بجهادها أحد إلى هذه الغاية .)[1]

ئیمام أبو القاسم الشاسی ئەفەرمێت : خۆزگە مەلیك و دەسەڵاتدارانی موسڵمانان تەوفیق ئەدران و ملی ئەسپەكانیان ئەبرد بەرەو میسر جیهادی ئەو باطنیە مەلعونانەیان ئەكرد چونكە خراپترینی دوژمنانی ئیسلامن ئەوانە لە موونافیقی دەرچوونە بەوەی هەرچی كوفر و فەسادیان هەیە ئاشكرایان كردوە هەر بۆیە جیهاد كردنیان بۆتە فەرز لەسەر تێكڕای موسڵمانان، زەرەر و زیانی ئەوانە لەسەر ئیسلام و موسڵمانان زۆر زیاترە لە زەرەرو زیانی كافران ئەگەر بگاتە ئەو ئاستەی كەس نەبێت هەستێت بەجیهاد كردن لەدژیان..)

وە شێخی ئیسلام ئیبن تەیمیە دەربارەی دەوڵەتی فاتیمی و دەسەڵاتدارەكانی ئەفەرموێ : (فإن قاهرة بقي ولاة أمورها نحو مائتي سنة على غير شريعة الإسلام ...واتفق طوائف المسلمين علماؤهم وملوكهم و عامتهم من الشافعية والمالكية والحنفية والحنابلة وغيرهم على أنهم خارجين عن شريعة الإسلام وأن قتالهم كان جائزا .) [2]

واتە : ئەوە نزیكەی دوو سەد ساڵە بەرپرسەكانی قاهیرە لەسەر غەیری شەریعەتی ئیسلامن..وە هەموو تیرەی موسڵمانان لە شەرعناسان و زانایان و پێشەوایان لە حەنەفی و شافیعی و مالیكی و حەنبەلیەكان غەیری ئەوانیش پێكهاتوون كە ئەوانە دەرچوون لە شەریعەتی ئیسلام و كوشتاریان ڕەوایە .

[1] مختصر الروضتين لاپەرە ١٥٨.

[2] الفتاوى٦٣٥/٢٨ .

٣ - هەروەها هەڵگەرانەوەی ئومەت بەرەو بتپەرستن سەریهەڵدا لەسەر دەستی صۆفیە قەبر پەرست و ڕافیضە موشریکەکان : **ئەوەش فەرموودەکەی پێغەمبەری ﷺ هێنایە دی کە ئەفەرمێت :** (لاتقوم الساعة حتى يلحق قبائل من أمتى بالمشركين و حتى يعبد فئام من أمتى الأوثان)[١].

واتە : قیامەت هەڵناسێت تاکو کۆمەڵێك هۆزی ئومەتەکەم دەچنە ریزی موشریکەکان وە قیامەت هەڵناسێت تاکو کۆمەڵێکی تری ئومەتەکەم دەست دەکەن بە بتپەرستی.

وە عائیشە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە : (لايذهب الليل والنهار حتى تعبد اللات و العزى)[٢].

واتە: شەو و رۆژ نابڕێتەوە تاکو لات و عوزا نەپەرستڕێتەوە.

ئبین و تەیمیە ئەفەرموێ: (وكان ظهور المشاهد وانتشارها وتعظيمها حين ضعفت خلافة بني العباس وتفرقت الأمة وكثر فيهم الزنادقة وفشت كلمة البدع من أواخر المائة الثالثة فإنه إذ ذاك ظهرت القرامطة العبيدية القداحية بأرض المغرب ثم جاءوا بعد ذلك إلى أرض مصر)[٣]

واتە : دیاردەی قەبر و مەزارگەکان و بەگەورەدانانی لە دوایی لاوازبوونی خیلافەتی بەنی عەباسەوە تەشەنەی کرد کە بوە هۆی پەرتەوازە بوونی ئومەتی ئیسلامی وە لەکۆتاییەکانی سەدەی سێیەم زەنادیقە زۆربوون و پێگەی ئەهلی بیدەع زیادی کرد هەر لەو سەردەمەدا لە مەغریب قەرامیتەکان و عوبەیدیەکان و قەداحیەکان دەرکەوتن پاشان هاتنە میسر).

وە فەرموویەتی : (أن بويه الذين كانوا على عقيدة الرافضة ظهر في دولتهم بناء المشهد على القبر علي المزعوم بالنجف ولايزال يعبد و يدعى و يطاف به)[٤]

واتە : بەنی بویهیەکان کە لەسەر بیروباوەڕی ڕافیضەبوون، دەوڵەتەکەیان گۆری عەلی کردە مەزار و گومەتی لەسەر دروست کرد لە نەجەف کە تائێستا دەپەرسترێ و هاواری پێ دەکرێ و تەوافی بەدەوردا ئەکرێ.

٤ - وەکاتێ تەتارەکان و خاچپەرستان هێرشیان هێنایە سەر خاکی موسڵمانان و داگیریان کرد بوە هۆی ئەوەی زۆربەی موسڵمانان توشی هەڵگەڕانەوە بن لەدینەکەیان :

---

[١] رواه مسلم.
[٢] رواه الحاكم ، حديث صحيح الإسناد على شرط مسلم ، ولم يخرجاه.
[٣] فتاوى (٢٧ / ٤٦٥).
[٤] رأس الحسين (ص ١٦٨)

٥ - ئیبن تەیمیە ئەفەرموێ : (لە خەڵکان هەبوو ئەگەر دوژمن زاڵ ببوایە ئەوا ئەوانیش کوفر و ڕیدەیان ئاشکرا دەکرد، کە ئەمە حاڵی زۆربەی موسڵمانانە لەم سەردەمەدا کاتێ توشی ناخۆشیەك دەبێ هەڵدەگەڕێتەوە، کە بۆخۆمان و غەیری خۆشمان ئەوەمان بینیوە بەسبێ ئەوەندە عیبرەتە)[1].

٦ - هەڵگەڕانەوە و مورتەدبونەوەی ئەو موسڵمانانەی کە مابونەوە لە ئەندەلوس و کۆچیان نەکردبوو کاتێك نەصرانیەکان ولاتەکەیان داگیرکرد.

وە ابو العباس الونشریسی کە لە ٩١٤ك وەفاتی کردوە نامەیەکی لەوبارەیەوە نوسی بەناوی أسنی المتاجر فی حکم من غلب علی بلده النصاری ولم یهاجر فەرموویەتی تیایدا : (لاتجد في تحريم هذه الإقامة وهذه الموالاة الكفرانية ، من أهل القبلة المتمسكين بالكتاب العزيز..ومن خالف الآن في ذلك أو رام الخلاف من المقيمين معهم والراكنين إليهم فجوز هذه الإقامة واستخف أمرها واستسهل أمرها فهو مارق من الدين)[2]

واتە : هیچ خیلافێك نابینی لەنێوان ئەهلی قیبلەی دەستگرتوو بەکیتابی خوا دەربارەی حەرام بوونی مانەوەو نیشتەجێ بونیان و ئەم دۆستایەیتیە کوفرەیان، وە هەرکەسێك پێچەوانە بێت لەمەدا یان بلێ جیاوازی هەیە لەنێوان ئەو کەسانەی لەگەڵیان دەژین و ئەوکەسانەی مەیل و پشتیوانیان هەیە بۆیان، هەروا بەئاسان و بەکەمی بگرێ حوکمەکەی سوك بکات ئەوە دەرچوە لە دین).

وە ابو العباس بن الزکری کە لە ساڵی ٨٩٩ وەفاتی کردوە فەرموویەتی دەربارەی ئەو هۆزانەی لە مەغریب لەگەڵ نەصرانیەکان دەستیان تێکەڵ کردبوو و پشتیوانیان دەکردن ئەفەرموێ : (ما وصف به القوم المذكورون يوجب قتلهم كالكفار)

واتە : ئەو قەومەی بەوە وەسف کراون واجبە کوشتارکردنیان وەك کافرەکان).النوازل ٤١٩/١.

٧ - دەرکەوتنی هەڵگەڕانەوە(ڕیدە)ی بەکۆمەڵ لەم سەردەمی داگیرکاریەی وڵاتانی موسڵمانان لەژێر ناوی عەلمانیەت و دیموکراتی و لیبراڵی ، لەونێوەندەدا شیرکی حوکم و یاسادانان و داوەری بردن(التحكام) بۆلای حوکمی یاسا پشتیوانی لێ کردنی .

[1] الإيمان (ص ٢٨١)
[2] المعيار المعرب (١٢٣/٢)

شیخ محمد بن إبراهیم ئەفەرمێ : (البلد الذي يحكم بالقانون ليس دار إسلام وتجب الهجرة منه عند القدرة)[1]

واتە : ئەو وڵاتەی به یاسا حوکم دەکات وڵاتی ئیسلام نیه و واجبه کۆچکردن لێی کاتێ توانا هەبوو .

شێخ حمود التويجری ئەفەرمێ : (ومن أعظم المكفرات ما ابتلي به كثيرون من أطراح الأحكام الشرعية والاعتياض عنها بحكم الطاغوت من القوانين و الأنظمة الافرنجية ، وآل الأمر بكثير منهم بالردة والخروج من الإسلام بالكلية .)[2]

واتە : لە گەورەترینی کافرکەرەکان کە زۆربەی خەڵکیش توشی بوونە بریتیە لە وەلانانی حوکمە شەرعیەکان و جێگرتنەوەیانە بەحوکمی تاغووت لە یاسا و سیستەمەکان رۆژئاوا تا سەری کێشاوە زۆربەیان مورتەدبینەوە و بەتەواوی لە ئیسلام دەربچن.

وە ئیبن باز لە نامەیەکیدا بەناوی نقد القومية العربية فەرموویەتی : (كل دولة لا تحكم بشرع الله ، ولا تنصاع لحكم الله فهي دولة جاهلية كافرة ظالمة فاسقة .)

واتە : هەر دەوڵەتێك حوکم نەکات بە شەرعی خوا و ملکەچ نەبێت بۆ حوکمی خوا ئەوە دەوڵەتێکی جاهیلی کافری زاڵمی فاسقە .

وە شێخ ئەحمەد شاکر دەربارەی دۆخی موسڵمانان لەم سەدەی چواردەیەدا ئەفەرمێ : (إن الأمر في هذه القوانين الوضعية واضح وضوح الشمس كفر بواح لا خفاء فيه ولا عذر لأحد ممن ينسب إلى الإسلام كائنا من كان في العمل بها)[3]

واتە : پرسی ئەم یاسا دانراوانە ئاشکرا و روونە وەك رۆژی ڕوناك کوفرە بەشێوەیەکی زۆر زەق و ئاشکرا وە هیچ شاراوەیەکی تێدا نیە وە هیچ پاساوێك بۆ ئەوە کەسە نیە کە خۆی بە موسڵمان بزانێت و کاریان پێ بکات .

وە دەفەرموێ شێخ ئەحمەد شاکر : (وما كنت يوما بالأحمق فأظن أن الحكومات في البلاد الإسلامية ستستجيب لحكم الإسلام فتقطع العلاقات السياسية مع الإنجليز....ولكن أريد أعرفهم بعواقب هذه الردة .)[4]

---

[1] فتاوى (٦/ ١٨٨)
[2] الإيضاح ، ص٢٨
[3] العمدة ، ١٧٣/٤.
[4] كلمة الحق ، ص ٨٧.

واتە : هیچ رۆژێك ئەوەنە گەمژە نەبوینە گومان بەرین رۆژێك بێت و ئەم دەسەڵاتدار و حکومەتانە ملکەچی حوکمی ئیسلام بن و پەیوەندیەکانیان لەگەل ئینگلیز بپچڕێنن، بەلام ئەمەوێ پێیان بڵێم سەرەنجامی ئەم هەڵگەڕانەوە و موڕتەد بوونە چی یە.

٨ - وە هەر لەم رۆژگارەدا خەڵکانێکی زۆری تر کەوتونەتە ڕیدەوە بەهۆی پشتیوانی کردنیان لە کافران کە هەڵوەشێنەرەوەی هەشتەمی ئیسلامە :

ئەوەش بە پشتیوانی کردنیان و دڵخۆش بونیانە بە جەنگەکانی خاچپەرستانی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی لە عێراق و ئەفغانستان، بەوهۆیشەوە خەڵکانێکی زۆر کە هەر خوا ژمارەیان دەزانێ موڕتەد بونەتەوە لە دوای هێرشی خاچپەرستان بۆ وڵاتانی ئیسلام و لەژێر ناوی جەنگانیان دژی تیرۆر، دەشبینی زۆرێکی بەناو موسڵمانی زوڕنا ژەنی موفلیس لە دین و لە ئەخلاق بۆتە پیشەیان چەپڵەیان بۆ لێ بدەن . لەوبارەیەوە

شێخ حەمود بن عقلاء الشعیبی ئەفەرمێت : (أما مظاهرة الكفار على المسلمين و معاونتهم مظاهرة الكفار على المسلمين و معاونتهم عليهم فهي كفر ناقل عن الملة الإسلام عند كل من يعتد بقوله من علماء الأمة ، قديما و حديثا _ثم اورد نقولات من أهل العلم _وبناء على هذا فإن من ظاهر دول الكفر ، على المسلمين و أعانهم عليهم كأمريكا و زميلاتها في الكفر يكون كافرا مرتدا عن الإسلام بأي شكل كانت مظاهرتهم و إعانتهم ، لأن هذه الحملة المسعورة التى ما فتىء يدعوّإليها المجرم بوش و زميله في الكفر والإجرام رئيس وزراء بريطانيا بلير والتي يزعمان أنهما يحاربان الإرهاب هي حملة صليبية كسابقاتها من الحملات الصليبية ضد الإسلام و المسلمين فيما مضى من التاريخ .)[1]

واتە : ئەما پشتیوانی کردنی کافران و یارەتیدانیان دژی موسڵمانان کوفرێکی دەرکەرە لە ئیسلام لای هەموو ئەو زانایانەی قسەیان لێ وەردەگیرێ لەکۆن و نوێدا، -پاشان چەن ووتەیەك دێنێتەوە لە ووتەکانی ئەهلی عیلم و ئەفەرمێ- بەپێی ئەو حوکمانەی بۆمان دەرکەوت کە هەرکەس و لایەنێك پشتیوانی لە وڵاتانی کوفر بکات دژی موسڵمانان وەك ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی ئەوە دەبێتە کافرێکی موڕتەدی هەلگە ڕاوە لە ئیسلام، جا بەهەر شێویەك بێت پشتیوانی کردن و یارمەتیدانیان، چونکە ئەم جەنگەی وا بۆش و بلێر ئاگرەکەیان خۆش کردوە بەناوی

[1] مێژووی فەتواکەی دەگەڕێتەوە بۆ ١٤٢٢/٧/١٢ك/بۆزانیاری سەردانی سایتی فەرمی شێخ بکە.

جەنگان دژی تیرۆر هەر هەمان جەنگی پێشووی خاچپەرستانە دژی ئیسلام و موسڵمانان.

٩ - وە چەندین ڕووداومان هەیە لە سەردەمی خولەفای ڕاشیدین دوای ئەوانیش سەبارەت بە کوشتنی موڕتەدان :

وەك کوشتنی ڕافیضەکان بەدەست عەلی کوری ئەبی تالیب چونکە ئەیانوت عەلی خوایە.

وە کوشتنی جەعدی کوڕی درهەم و جەهمی کوری صەفوان و غەیلانی دیمەشقی و ابن عەرەبی .

وە کوشتنی حەلاج و سەهمودی زەندیقەکان لەسەردەمی خیلافەتی عەباسی.

پرسی حەوتەم : حیکمەت لەجێبەجێ کردنی سزای هەڵگەڕاوە (حد الردة) :

١ - بۆ پاراستنی دین خوا .
٢ - بەگەورە گرتنی الله و دینەکەی و بەکەم سەیر نەکردنی دینەکەی.
٣ - گێڕانەوەی ئەهلی بیدعە و ئیمان لاوازەکان لە کەوتنە ڕیدەوە گاڵتە کردن بەدین.
٤ - گێڕانەوەی کەسی موڕتەد بۆ باوەشی ئیسلام نەمردنی لەسەر کوفر.

پرسی هەشتەم: ڕیدە حەدێکە لە حەدە شەرعیەکان :

ڕیدە حەدێکە لە حەدە شەرعیەکان بەلام هەندێك لە زانایان بۆ چونیان وایە حەدێك نیە لە حەدەکان هەرەچەندە سزای کوشتنیشی تێدایە، هەر بۆیە حەدەکان حەوتن هەموویان دەگەڕێنەوە بۆ پاراستنی پێنج زەروریاتەکە کە بریتین :

١ - تۆڵەکردنەوەی گیانی(القصاص) بۆ پاراستنی گیانی کەسەکان.
٢ - حەدی زینا و نێربازی بۆ پاراستنی وەچە و ڕچەڵەك.
٣ - حەدی تۆمەت بەخشین(القذف) ، بۆ پاراستنی ناموس .
٤ - حەدی دزی کردن(السرقة)، بۆ پاراستنی ماڵ و سامان.
٥ - حەدی سەرخۆشکەر(المسکر)، بۆ پاراستنی عەقڵ.
٦ - حەدی چەتەیی (الحرابة) بۆ پاراستنی گیان و ماڵ.

٧ - حەدی هەڵگەڕاوە(الردة) بۆ پاراستنی دین.

پرسی نویەم : جۆرەکانی کوفر :

١ - کافری بنەڕەتی (کافر أصلی)نمونەی جولکە و گاور ، یان ئەو کەسانەی لەباوك و دایکێکی هەڵگەڕاوە لەدایك ئەبن دەبنە کافری بنەڕەتی .

٢ - کافری موڕتەد هەڵگەڕاوە (کافر مرتد)

پرسی دەیەم : زیانی موڕتەد زیاتر و ترسناکترە وەک لە کافری بنەڕەتی:

شێخی ئیسلام ئیبن و تەیمیە فەرموویەتی : (وقد إستقرت السنة بأن عقوبة المرتد أعظم من عقوبة الكافر الأصلي)[1].

واتە : چەسپاوە لە سونەتتدا کە سزای موڕتەد گەورەترە لە سزای کافرێکی بنەڕەتی.

پرسی یانزەهەم : چ کاتێک کەسی موڕتەد ئەبێتە کافرێکی بنەڕەتی :

هەرکەسێك لەنێوان باوك و دایکێکی موڕتەد لەدایك ببێت پێی ناوترێ موڕتەد بەلکو دەبێتە کافرێکی بنەڕەتی شایەتمان و خۆ بە موسلمان زانین هیچ سودێکی پێ ناگەیەنێ ئەم پرسەش لە شوێنی خۆیدا بە درێژی باسمان کردوە بەوەش دەرەکەوێ کە ڕافیضە کافرن و موڕتەد نین.

پرسی دوانزەهەم : جیاوازی لە نێوان کافر و موڕتەد :

کافر دروستە ئەمانی بدرێتێ و عەهد و پەیمانی لەگەل بکرێ ئەوکاتە نابێ بکوژرێ، وە چەن ئەحکامێکیش هەیە تایبەتە بەئەهلی کیتاب بوون بە ئەهلی ذیمە و لێ وەگرتنی سەرانە(الجزیة).

بەڵام کەسی موڕتەد ئەوا واجبە بکوژرێ بەهیچ شێوەیەك نابێت عەهد و پەیمان و صوڵحی لەگەل بکرێ ، یان تەوبە و گەڕانەوە بۆ دین یان کوشتن.

---

[1] مجموع الفتاوى (٢٨/٥٣٤)

پرسی سیانزەهەم : جۆرەکانی هەڵگەڕانەوە (الردة) :

هەڵگەڕانەوە بە ووتە یان بە کردەوە یان بە بیروباوەر ڕوودەدات :

١ - نمونەی هەڵگەڕانەوە لەدین بەهۆی بیروباوەر: وەك رق لێ بوون لە شتێکی دین یان گومان بوون لە هاتنی قیامەت ، یان باوەڕ بوون بە دیموکراسی و ڕیبازی نەتەوایەتی و عەلمانیەت حوکمی یاسا هەموو بەرنامە و حوکمێك جگە لە ئیسلام.

٢ - نمونەی هەڵگەڕانەوە لە دین بەهۆی ووتەی زمان : وەك جنێودان و سوکایەتی کردن بە دین ، یان هاوار کردنە غەیری الله ، یان دوعا کردن بە سەرکەوتنی کافر و مورتەدان ، یان بانگەواز کردن بۆ غەیری ڕێباز و حوکمی خوا.

٣ - نمونەی هەڵگەڕانەوە لەدین بەهۆی کردەوە : وەك سەربڕین بۆ جن و تەواف کردن و سوڕانەوە بەدەور گۆڕ یان پشتیوانی کردنی کافران.

هەڵگەڕانەوەی کردەوەیی دوو جۆرە :

ئەنجامدان : وەك سوجدە بردن بۆ مەخلوق یان دژایەتی ئەهلی دین یان سیحرکردن.

وازلێهێنان : وەك وازهێنان لە نوێژ یان وازهێنانی حوکم کردن بەشەرعی خوا.

پرسی چواردەهەم : حاڵەتەکانی هەڵگەڕانەوە :

یەکەم: هەڵگەڕانەوەی گشتی :

وەك هەڵگەڕانەوە و وازهێنان لە هەموو ئیسلام، نموونەی ئەو کەسەیواز لە ئیسلام دێنێ ئەبێتە نەصرانی .

دووەم : هەڵگەڕانەوەی بەشی :

وەك ئەنجامدانی یەکێك لە هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام یان وازهێنان لە یەکێك لە پایەکانی ئیسلام .

نەفامەکان وا دەزانن هەڵگەڕانەوە تەنها بەهۆی خاڵی یەکەم ڕوودەکات نەك دووەم.

ئیسحاق بن راهویە ئەفەرمێ : (وقد أجمع العلماء أن من دفع شيئا أنزله الله وهو مع ذلك مقر بما أنزل الله أنه كافر)[1].

واتە : کۆدەنگن زانایان لەسەر ئەوەی هەرکەسێك شتێك رەت بکاتەوە لەو دینەی الله دایبەزاندوە کافرە هەرچەندە دانیش بنێ بەهەمموو ئەو دینەی الله دایبەزاندوە .

بەربەهاری فەرموویەتی لە شەرحی سوننە : (لايخرج أحد من أهل القبلة من الإسلام حتى يرد آية من كتاب الله أو يرد شيئا من آثار الرسولﷺ).

واتە : کەس لە ئەهلی قیبلە دەرناچێت لە ئیسلام تاکو ئایەتێك ڕەت ئەکاتەوە لە کیتابی خوا یان شتێك لە فەرموودەکانی پێغەمبەرﷺ ڕەت دەکاتەوە.

پرسی پانزەهەم : حەقیقەتی ڕیدە لەنێوان گومڕایی نەفامەکان و ڕوونکردنەوەی زانایان:

گومڕا و سەرلێشێواوە ئەوکەسەی گومانی وابێت هەڵگەڕانەوە تەنها بەوە دەبێت کە نیەتت وابێ کافربیت و چەختی لەسەر بکەیتەوە واتە تاکو کەسەکە خۆی بەکافر نەزانێ کافر نابێ !!! ، یان بریتی بێت لەوازهێنان لە ئیسلام بەگشتی و ئەنەقەست، ئەمەش باطل ە چونکە واهێنانی تەنها لە خودی نوێژ بۆخۆی کوفرێکی سەربەخۆیە هەروەها نەدانی زەکات ، وەك ئەو خەڵکانەی صەحابە کافریان کردن هەرچەندە نوێژیشیان دەکرد و نیازی واهێنانیشیان نەبوو لە ئیسلام و نەشیاندەزانی تەنها بەهۆی ئەو زەکات نەدانەیا مورتەد ئەبن ئەو نەزانیەش نەبوە عوذر بۆیان.

پرسی شانزەهەم : پلەکانی هەڵگەڕانەوە (ڕیدە) :

یەکەم : ڕیدەی توند (المغلظة)

دووەم : ڕیدەی سادە (المجردة)

لەخوارەوە باسی دەکەین.

[1] ابن عبد البر گێراویتیەوە لیی لە کتیبی (التمهید)

پرسی حەڤدەهەم : ئایا ڕیدەی گەورە و بچوک هەیە :

نەخێر لە ڕیدەدا نیە ڕیدەی بچوك بێت و ڕیدەی گەورە بێت بەڵکو هەموویان گەورەن و خاوەنەکەی دەرچوو ئەکات لە ئیســـلام.

ئەمە بەپێچەوانەی کوفر و شیرك و نیفاق کە گەورە و بچوکی هەیە ، بەلام هەڵگەڕانەوە هەمووی کوفری گەورەیە.

بەلام تیایدا هەیە ڕیدەی توندە (مغلظة) یە تیایدا هەیە ڕیدەی سادەیە(مجردة)یە .

پرسی هەژدەهەم : چۆنێتی جیاکردنەوەی ڕیدەی (مغلظة) و ڕیدەی (مجردة) :

ڕیدەی مغلظة : بریتیە لەو ڕیدەیەی شەڕوکوشتار و تانە و تەشەردان لەدینی بەدوا دێ، یان جەنگان دژی ئەهلی ئیسلام یان گاڵتە پێکردنیان یان بەلاوکردنەوەی کوفر خراپە لە زەوی یان بانگەشە کردن بۆ کوفر و بەرگری لێ کردنی و ڕێگرتن لەدینی خوای بەدوا دێ، یاخود ناشرین کردنی دین یان تێکەڵ کردنی حەق و باطل و شێواندنی یان جنێو دان بەخوا و پێغەمبەری بەدوا دێ ، هەربۆیە خاوەنی یەکێك لەم کوفرانە بەسەرانی کوفر دەژمێررێ.

بەڵگەش لەبارەی کوفری مغلظ ئەم ئایەتەی خوای گەورەیە کە ئەفەرمێت: ﴿ وَإِن نَّكَثُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُم مِّنۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ وَطَعَنُواْ فِي دِينِكُمۡ فَقَٰتِلُوٓاْ أَئِمَّةَ ٱلۡكُفۡرِ إِنَّهُمۡ لَآ أَيۡمَٰنَ لَهُمۡ لَعَلَّهُمۡ يَنتَهُونَ ﴾ (التوبة :١٢).

هەروەها زانیان فەرموویانە دەربارەی ئەگەر ڕیدەی _مجردة_ دوبارە ببێتەوە تەوبە کردنەکەی هەڵبوەشێنتیەوە دەبێتە ڕیدەی _مغلظة_کە خاوەنەکەی دەکوژرێ بەبێ ئەوەی داوا تەوبە کردنی لێ بکرێ بەبەڵگەی ئەم ئایەتەی خوای گەورە ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرٗا لَّمۡ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ سَبِيلَۢا ﴾(النساء :١٣٧).

ڕیدەی (المجردة) : ئەوەیە هیچ یەکێك لەو وەسفانەی سەرەوەی تێدا نەبێـت بەلکو تەنها توشی کوفرێك بوبێت وەك حەلال کردنی حەرامێك یان حەرام کردنی حەڵاڵێك یان نوێژ نەکردن ..

پرسی نۆزدەهەم: مەرجەکانی بەهەند وەرگرتنی حوکمی موڕتەد بوون بەسەر کەسی دیاریکراودا:

١ - موکەلەف بوون : بەومانایەی بکەری کوفرەکە باڵغ بێت و ژیر بێت بە ویستی خۆی بێت شێت و منداڵ و سەرخۆش نەبێ و ناچارنەکرابێت.
٢ - ئەبێت کوفرەکە ئاشکرا و یەکلاکەرەوە بێت، هیچ ئەگەر و گومانێکی تری لەسەر نەبێ.
٣ - ئەبێت بەدڵنیایی چەسپابێت فڵانە کەس کەوتۆتە کوفرەوە.
٤ - هیچ ڕێگرێك نەمابێت لە کافر کردنی.

وەك جەهل کاتێك جەهەلەکە وەرگیراو دەبێت لە ئصولی دین و تەوحید نەبێـت ، ئەوەش وەك لەبواری (تأويل)دا واتە: لێکدانەوەیەکی وەرگیراو بێ بەوەی بەلگەی شەرعی لەسەر بێت کە مانای تر ئەبەخشێت، یان بەهەڵە توشی کردەویەکی کوفر بوبێت و مەبەستی ئەنجامدانی خودی کردەوەکە نەبوبێت.

وە بەمەرج نەگیراوە کە دەبێ نیازی کوفر کردنی هەبێـت ئەوجا کافر ببێت، بەلکو ڕاستەوخۆ کافر دەبێت هەرچەندە نەشزانێ ئەو کردەوەیەی یان ئەو قەولەی کوفرە ، هەروەها قسەی ئەو کەسانەش قبوڵ نیە کە پاساو دێننەوە بۆ موشریك بە بیانوی جەهل و تأويل.ئەم بابەتەش لە کتێبی شرح نواقض الاسلام لەژێر ناوی "باب موانع التكفير وضوابطه و شروطه " بەدرێژی باسمان کردوە.

پرسی بیستەم: کێ حەدی ڕیدە جێ بەجێ دەکات :

حدودەکان ئیمام یان جێگرەکەی کە دادوەری شەرعیە بەرپای دەکات،ئەگەر ئیمام نەبوو یاخود دادوەرەکە بەشەرعی خوا حوکمی ناکرد ئەوە زانایان جێ بەجێی دەکەن، هەروەك چۆن ئیمام محمد خۆی بەردبارانی ژنە زیناکارەکەی کرد.

لەدوای بەدواداچوون و لێکۆلینەوە لە ووتەی زانایان لە کتێبی الانقياد گەیشتینە ئەو بڕیارەی دروستە بۆ هەر کەسێکی موسڵمان هەڵبسێت بە ئەنجامدانی ئەو کارە بەسەر کەسی دیاریکراودا کاتێ ترس هەبوو لە بەرپا نەبوونی.

پرسی بیست و یەک : بەچی مورتەد بوون دەچەسپێت :

١ - (الإقرار) دان نانی مورتەد بەسەر خۆیدا بە توش بوونی ڕیدە .
٢ - (شهادة) بە شایەتیدانی دوو پیاوی دادپەروەر.

لای هەندێك ئەگەر نکۆڵی لێ کرد ناچەسپێت بەسەریدا.

شافیعی لە کتێبی الأم فەرموویەتی : (من قیل أنه لایصلي فأنكر صدق)

واتە : وترا بەکەسێك نوێژ ناکات و نکۆڵێ لێ کرد ئەوە بەراست وەردەگیرێ،

٣ - (الاستفاضة) بەبەڵابونەوە جا بەڵاوبونەوەکە بە بینراو یان بیستراو یان نوسراو یان وەرگیراو لە کەسێکی متمانەوە بێت.

پرسی بیست و دوو: حوکمی کەسی مورتەد لە دونیا و لەقیامەت :

کەسی مورتەد کافرە و دەبێت بکوژرێت ئەگەر تەوبە نەکات و نەگەڕێتەوە بۆ ئیسلام، هەموو ئەحکامەکانی کافرانی بەسەردا جێبەجێ دەکرێ لە خۆش نەویستن و دۆستایەتی و پشتیوانی نەکردنی وە نە میرات دەگرێ وە نە میراتی لێ دەگیرێ و نەژنی دەدرێتی هیچ مافێکی سەرپەرشتی کردنی نامێنێ، وە سەر براوی دەستیشی ناخورێ، و ئیمامەت بۆ خەڵك ناکات و نوێژ لە پشتیەوە ناکرێ، کە مردیش نوێژی لەسەر ناکرێ و ناشۆرێ و لە گۆرستانی موسڵمانانیش نانێژرێ وە هەرچی کردویەتی لەخێر و چاکە و عیبادەت هەڵدەوەشێتەوە.

پرسی بیست وسێ: واجب بوونی هەستان بەحوکمی خوا بەرامبەر هەڵگەڕاوەکان:

یەکەم: کافر کردنیان پاشان کوشتنیان دوای ئەوەی تەوبە نەکەن.

وەك ئیمامی بەربەهاری لە شەرحی سونەدا ئەفەرموێ : (فإذا فعل_أي المرتد_شيئا من ذلك فقد وجب عليك أن تخرجه من الإسلام).

واتە: ئەگەر کەسی مورتەد شتێك لەمانەی ئەنجامدا ئەوا واجبە لەسەرت دەری بکەی لە ئیسلام ،واتە بەکافری بزانی.

دووەم : ڕوبەڕوی مورتەدان ببیتەوە بە جیهاد و قەڵەم و زانست و بەزمانیش کافریان بکەی وە روونی بکەیتەوە ترسناکی هەڵگەڕانەوەیان و جەنگ و کوشتار بکەی لەدژیان بۆ ئەو مەبەستەش موسڵمانان هان بدەی.

پرسی بیست وچوار: چۆنێتی تەوبە کردنی مورتەدکە بیەوێ بگەڕێتەوە بۆ دین و مەرجەکانی قبوڵ بوونی:

١ - تەوبە و پشیمان بونەوەیەکی ڕاستگۆیانە.
٢ - پاشان هێنانی شەیتمان.
٣ - دان هێنان بەوەی مورتەد و کافربوە ئەوجا تەوبەی لێ بکات بە ئاشکرا.
٤ - پێویستە هەڵگەڕانەوەکەی " مغلظة " نەبێت کە تەوبە کردن تیایدا وەرناگیرێ

وە لای هەندێك لە زانایان دەبێت غوسلیش دەربکات و حەجەکەی دوبارە بکاتەوە.

پرسی بیست و پێنجەم : شوێنەوارەکانی هەڵگەڕانەوە :

شوێنەواری کوفر و هەڵگەڕانەوە زۆرە زیاتر دەکرێت بە دوو بەشەوە دونیا و دوارۆژ.

یەکەم: ئەحکام و شوێنەواری لە دونیادا : گەورەترینیان حوکمی خۆشویستن و دۆستایەتی کردنە یاخود دوژمنایەتی و و خۆلێ بەری کردنی ئەوجا مەسەلەی پاراستنی خوێن و ماڵ و بەهەدەردانێتی، ئەوجا مافی گوێرایەڵی و سەرپەرشتی کردن و ئیمامەت کردنێتی لە نوێژدا وە ئەحکامەکانی هاوسەرگیری کردن و میرات و نوێژ کردن لەسەر و شۆرین و شاردنەوە و جیهاد کردن و ئەحکامی وڵاتە ،

ئەوەی باسکرا کۆمەڵێك شوێنەواری گرنگی پەیوەستە بە کافرکردنەوە.

دووەم : ئەحکام و شوێنەواری لە دوا ڕۆژدا : سزادانی لە ئاگر و مانەوەی تیایدا بە هەتا هەتایی و هەڵوەشانەوەی کردەوەکانی.

پرسی بیست وشەشەم: ئەحكامە فیقهیەکانی کەسی مورتەد :

یەکەم : هاوسەرگیریەکەی :

کەسی هەڵگەڕاوە هاوسەرگیریەکەی هەڵدەوەشێتەوە لە خێزانەکەی و واجبە لەسەر خێزانەکەی خۆی بەدوور بگرێ لێی، ئەگەر ڕازیش بێ بە کوفرەکەی ئەویش وەك ئەو مورتەد دەبێت، عەبدوڵای کوڕی زوبێر خێزانەکەی موختار سەقەفی دەکوژێت کاتێ ڕێگر دەبێت لە بەکافر زانینی هاوسەرەکەی.

دووەم : منداڵی مورتەد : کافر کردن و بە کۆیلە کردنی :

_منالّی مورتەد کافر نابێت بەکافر بوونی باوکی.

_ناکرێ بە کۆیلە تاکو لەدایك نەبوبێت لەنێوان دایك و باوکێکی مورتەد ئەوکاتە حوکم ئەدرێ بە کافربوونی و دروستی کۆیلە کردنی.

سێیەم : ماڵی مورتەد : ئایا دەبێتە خاوەنی ماڵەکەی :

قەولی ڕاست و دروست ئەوەیە ماڵی مورتەد بەدەستکەوت دەگیرێ.

بەڵگەی بردنی ماڵی مورتەد بریتیە لە بەسەرهاتی ئەو پیاوەی خێزانی باوکی مارە کردبوو هاوەڵانیش کوشتیان و ماڵەکەیان برد.

ئەو ماڵەی لەکاتی مورتەد بوونی پێی دەگیرێ بە موسڵمان بوونی ناگێردرێتەوە بۆی.

وە وتراوە بە موسڵمان بوونی دەگێردرێتەوە بۆی.

چوارەم: میرات گرتنی و میرات لێ گیرانی : مورتەد بەهیچ شێوەیەك نە میرات دەگرێ و نە میراتیشی لێ دەگیرێ.

ئەگەر موسڵمانێك مورتەدببێتەوە میرات وەرناگرێ و بە مردنیشی منالّەکانی میراتی لێ ناگرن.

هەر وەك ئەگەر پیاوێك موسڵمان ببێت باوکی بمرێت میراتی لێ ناگرێ وە ئەگەر ئەم کوڕەشی بمرێت باوکی میرات لەم کورەی ناگرێ.

بەپێی گشتێتی فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ (لايرث المسلم الكافر ولايرث الكافر المسلم). رواه البخاري وە فەرموویەتی : (لايتوارث أهل ملتين شتى) رواه أحمد و أبو داود.

پێنجەم : مامەڵە و گرێبەستە بازرگانیەکانی :

زانایان بۆچونیان جیاوازە ئایا چاوەڕێ دەکرێ تا تەوبە دەکات یاخود چاوەڕێ ناکرێ .

شەشەم : سەرپەرشتی کردنی منداڵەکانی بەشوودانی کچەکانی لە ئەستۆ نامێنێ.

حەوتەم: ئیمامەت و پێشنوێژی کردنی بەتاڵە ئەوەی لە پشتی نوێژبکات ئەبێت نوێژەکەی دوبارە بکاتەوە جا زانیبێتی مورتەدە یان نەیزانیبێ.

ئیمام ئەحمەد فەرموویەتی : (منهم من قال ذلك لايصلي خلفه الجمعة و لاغيرها، إلا أنا لا ندع إتيانها ، فإن صلى خلفه أعاد)[1]

واتە : هەیە وتویەتی نوێژی جومعە غەیری ئەوەش لە پشتی ناکرێ، بەلام من ئەڵێم وازمەهێنن لە هاتنی نوێژەکان بەلام کاتێ لە پشتیانەوە نوێژتان کرد دوبارەی بکەنەوە.

وە بەربەهاری لە شەرحــی سونــە فەرموویەتی : (إن كان إمامك يوم الجمعة جهميا وهو سلطان فصل خلفه و أعد صلاتك).

واتە : ئەگەر ئیمامەکەت ڕۆژی جومعە جەهمی بوو و لەهەمان کاتتدا دەسەلاتدار بوو ئەوە نوێژ لە پشتیەوە بکە پاشان نوێژەکەت دوبارە بکەوە.

یەحیای کوڕی مەعین ئەفەرمێت : ئەوە من ماوەی چل ساڵە نوێژی جومعەم دوبارە ئەکەمەوە بەهۆی دەرکەوتنی جەهمیەکان لەسەر دەستی مەئمون .

هەشتەم : دەسەلات و بەیعەتی هەڵدەوەشێتەوە ئەگەر دەسەلاتداربێت.

نۆیەم : گرێبەستی ئاشتی لەگەل مورتەد :

دروستە بەستنی گرێبەستی ئاشتی لەگەل کەسی مورتەد ئەگەر خاوەن هێز و دەسەلات بوو و موسڵمانان نەیاندەتوانی خۆیان لە خراپە و شەڕی بپارێزن.

دەیەم: تاوانەکانی مورتەد :

ئەگەر مورتەد تاوانی کوشتن یان زینا یان دزی لەسەر بێت پاشان تەوبە بکات باجی هەموو ئەو تاوانانەی هەر دەبێ بدات لەسەر قەولی ڕاست.

[1] السنة والإبانة.

_کەسی مورتەد هەرچی تێکدا بێت پێش موسڵمان بوونی بێ یان دوای موسڵمان بوونی ، دەبێ بیبژێرێ.

یانزەهەم: تاوان کردن بەرامبەر مورتەد :

_ئەگەر موسڵمانێك تاوان بکات بەرامبەر مورتەدێك ئەوا تۆڵەی لێ ناکرێتەوە بەڵکو تەنها تەمێ دەکرێ.

_ئەگەر مورتەد تومەت دروست بکات بۆ کەسێك حەدی لێ نادرێ وە وتراویشە حەدی لێ دەدرێ ئەگەر مافی کەسێکی تر بێت.

_ئەگەر مورتەدێك کوژرا ئەوا خوێنەکەی بەهەدەر دراوە و بۆهیچ کەسێك نیە لە بنەماڵەکەی داوای تۆڵەکردنەوە یان خوێنەکەی بکات.

_هەرکەسێك ماڵی مورتەدێك بفەوتێنێ ئەبێ بیبژێرێ ئەگەر بەیتولمالی موسڵمانان هەبوو چونکە بیت المال دەبێتە خاوەنی.

دوانزەهەم : تەمێ کردنی مورتەد کاتێك تەوبە دەکات و موسڵمان دەبێ.

بەڵێ دروستە تەمێ کردنی مورتەد کاتێ دەبێتە موسڵمان وەك سزایەك لەپای مورتەد بوونی و تاکو ببێتە هۆیەك بۆ گێرانەوەی غەیری خۆی.

سایزدەهەم : ئەگەر مورتەدێك موسڵمان بوو و گەڕایەوە بۆ دینەکەی ئایا داوای لێ دەکرێ حەجەکەی بگێڕێتەوە یاخود نا :

پێشینی ئومەت دوو قەولیان هەیە باشتر وایە بیگێڕێتەوە.

چواردەهەم: بە کەنیزە کردنی خێزانی مورتەد و منداڵەکانی :

ئەم بابەتە جێگای بۆچوونی ووتەی جیاوازە لەنیوان شەرعناسان پاش کەمێکی تر باسی دەکەین.

پانزەهەم : کەسی مورتەد ناکرێتە کۆیلە و فیدیە و سەرانە لێ وەرناگیرێت، بەڵکو دەکوژرێت یان دەبێتە موسڵمان وەك کەسانی بتپەرست ﴿ تُقَتِلُونَهُم أو يُسلِمُونَ ﴾

پرسی بیست و حەوتەم: پێکەوە بەستن نیە لەنێوان کوشتن و کافر کردن :

هەموو ئەوەی دەکوژرێ کافر نیە وەك پیاو کوژ یان چەتە.

وە هەندێك جار حەرامیش دەبێت کوشتنی کافر ئەگەر خاوەن پەیمان ذیمی بێت.

پرسی بیست و هەشتەم: هەڵگەڕانەوەی شێت:

شێت مورتەد بوونی لی ناوەشێتەوە بەڵکو ئەگەر کوفریش بکات لێی ناگیرێ چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (رفع القلم عن الثلاث عن المجنون حتى يبلغ و عن الطفل حتى يبلغ...) منال و شێت ئەگەر کوفری لێ بدی کرا لێ ناگیرێ سزا نادرێ لەسەری چونك خاوەنی ئەهلیەت نین کە بریتیە لە عەقڵ باڵغ بوون.

پرسی بیست و نۆهەم : شێت بوونی مورتەد :

ئەگەر مورتەد شێت بوو دوای هەڵگەڕانەوەکەی ئەوا حوکمی مورتەد بوون و کافربوونی لەسەر لاناچێت.

پرسی سی : حوکمی ئافرەتی هەڵگەڕاوە (المرتدة):

ئافرەتیش هاوشێوەی پیاو دەکوژرێت بەپێی گشتی بوونی فەرمایشتەکەی پێغەمبەرﷺ : (من بدل دينه فاقتلوه).

بەڵام نەهی کردنی پێغەمبەر ﷺ لەکوشتنی ئافرەتان ئەوە تایبەتە بە کافری بنەڕەتی.

بەڵگە لە واجب بوونی کوشتنی ئەوەیە کە بەیهەقی دار القطنی هێناویەتی ئەفەرمێ : ئەبو بەکر داوای تەوبەی لە ئافرەتێك کرد ناوی دایکی قورفە بوو و هەڵگەرابوەوە لە ئیسلام دواجار سور بوو لەسەر تەوبە نەکردن و کوشتی.

لەهەمان کاتتدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد بە کوشتنی دوو کچ لە کاتی فەتحی مەککە بەتاوانی شیعر ووتنیان دژی ئیسلام و موسڵمانان.

وە ئیمامی ئەحمەد لە ئەحکامی ئەهلی ملل ی خەلال فەرموویەتی : (إذا ارتدت أستتيبت فإن تابت و إلا قتلت، ومن الناس من يحتج بنهي النبي ﷺ عن قتل النساء وذاك غير ذا ليس هو في ذا في شيء).

واتە : ئەگەر ئافرەت هەلگەرایەوە داوای تەوبەی لێ دەکرێ ئەگەر نا دەکوژرێ، هەیە لەخەڵکی بەڵگە بەنەهی کردنی پێغەمبەرﷺ دێنێتەوە لە کوشتنی ژنان وە ئەوەش جیاوازە بەباسەکەی ئێمە بەهیچ شێوەیەك پەیوەندی پێوەی نیە.

ابن قدامة لە موغنی دەفەرمێت : (أما نهي النبي ﷺ عن قتل المرأة فالمراد بها الأصلية).

واتە : نەهی کردنی پێغەمبەر ﷺ لە کوشتنی ژنان ئەوە سەبارەت بە کافیرەی بنەڕەتیە.

ووتەی پەسەند و ڕاست ئەوەیە ئافرەتانی هەڵگەڕاوەکان ناکرێت بە کەنیزە تەنها ئەوانە نەبێت کە لە ژێر دەسەڵاتی کۆمەڵێکی جەنگاوەری بەرهەڵستیکاردان، ئەوانە دەگیرین وەکو کەنیزەك و ناکوژرێن، چونکە جیاوازی هەیە لەنێوان حوکمی موڕتەدێکی دیاریکراو لەگەل وڵاتێك یان کۆمەڵێکی موڕتەدی بەرهەڵستیکاری خاوەن هێز و دەسەڵات لە بەکەنیزەك گرتنی ژن و منداڵەکانیان و داوا نەکردنی تەوبە لێیان (الاستتابة) ئەمەش فەرموودەی زایانە لەوبارەیەوە :

أبو يوسف لە کتێبی" الخراج "لاپەڕە ٦٧ ،بەشی الحكم المرتدين إذا حاربوا ومنعوا الدار ، ئەفەرمێ : (ولو أن المرْتدين منعوا الدار وحاربوا سُبِيَ نِسَاؤُهُمْ وَذَرَارِيهِم وَأُجْبِرُوا عَلَى الإِسْلامِ كَمَا سَبَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذَرَارِيَّ مَنِ ارْتَدَّ مِنَ الْعَرَبِ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ وَغَيْرِهِمْ.كَمَا سبى عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ الله وَجه بني نَاجِية مُوَافَقَةً لأَبِي بَكْرٍ وَلا يُوضَعُ عَلَيْهِمُ الْخَرَاجُ.وَإِنْ أَسْلَمُوا قَبْلَ الْقِتَالِ وَقَبْلَ أَنْ يُظْهَرَ عَلَيْهِمْ حَقَنُوا دِمَاءَهُم وَأَمْوَالَهُم وَامْتَنَعُوا مِنَ السِّبَاءِ.وَإِنْ ظُهِرَ عَلَيْهِمْ؛ فَأَسْلَمُوا حَقَنُوا الدِّمَاءَ وَمَضَى فِيهِمْ حُكْمُ السِّبَاءِ عَلَى الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ؛ فَأَمَّا الرِّجَالُ فَأَحْرَارٌ لَا يُسْتَرَقُّونَ... وَلَيْسَ عَلَى الرِّجَالِ مِنْ أَهْلِ الرِّدَّةِ وَلا مِنْ عَبَدَةِ الأَوْثَانِ سَبْيٌ وَلا جِزْيَةٌ إِنَّمَا هُوَ الْقَتْلُ أَوِ الإِسْلامُ، وَكُلُّ مَنْ كَانَ عَلَيْهِ الْقَتْلُ أَوِ الإِسْلامُ فَظَهَرَ الإِمَامُ عَلَى دَارِهِمْ سبى الذَّرَارِيَّ، وَقَتَلَ الرِّجَالَ وَقُسِمَت الْغَنِيمَةُ عَلَى مَوَاضِعِ قِسْمَةِ الْخُمُسِ لِمَنْ سمى اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَأَرْبَعَةُ أَخْمَاسِهِ لِمَنْ شَهِدَ الْوَقْعَةَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ؛ فَهَذَا جَائِزٌ.وَإِنْ تَرَكَ الإِمَامُ السِّبَاءَ وَأَطْلَقَهُمْ وَعَفَا عَنْهُمْ وَتَرَكَ الأَرْضَ وَأَمْوَالَهِمْ فَهُوَ فِي سَعَةٍ...)

واتە : ئەگەر هەڵگەڕاوەکان ڕێگری بکەن ولاتەکەیان ملکەچ بێت بۆ حوکمی الله و لەوپێناوەشدا بجەنگن ئەوا ژن و منداڵەکانیان بە کەنیزەك دەگیرێت، و ناچار دەکرێن لەسەر موسڵمان بوون، هەر وەك ئەبو بەکر رضي الله عنه ژن و منداڵی عەرەبە هەڵگەڕاوەکانی لە بەنی حەنیفە و غەیری ئەوانی کردە کەنیزەك و سەبایا، هەروەها دوای ئەو عەلی کوری ئەبو تالیب رضي الله عنه لەسەر شوێن پێی ئەبو بەکر ژن و منداڵەکانی موڕتەدانی بەنی ناجیەی بەکەنیزە و سەبی گرت ، وە خەراجیان لەسەر دانانرێ، ئەگەر موسڵمان بن پێش شەڕ کردن و زاڵ بوون بەسەریان ئەوا خوێن و ماڵیان دەپارێزن و ناکرێنە کەنیزەك و سەبایا، بەڵام کاتێ زاڵ بوون بەسەریان بوونە موسڵمان ئەوا خوێنیان دەپارێزرێت بەلام حوکمی سەبایا و

کەنیزە هەر دەمێنێ بەسەر ژن و منداڵەکانیان ، بەڵام پیاوەکانیان[1] ئازادن و نابنە کۆیلە وە پیاوانی هەڵگەڕاوە و بتپەرستەکان حوکمی کۆیلە کردن و سەرانەدانیان لێ وەرناگیرێ، بەڵکو یان ئیسلام یان کوشتن، بۆیە هەرکەسێك حوکمی لە نێوان کوشتن و موسڵمان بون دابێت ئەوە هەرکاتێك پێشەوای موسڵمانان زاڵ بوو بەسەر وڵاتەکەیان ئەوا پیاوەکانیان دەکوژێت و ژن و منداڵەکانیان وەکو کەنیزەك و سەبایا دەگرێ ، ماڵ سامانیشیان دەبێتە دەستکەوت و غەنیمەت ، لەهەمان کاتدا پێشەوای موسڵمانان بۆی هەیە وازبێنێ لەگرتنی ژن و مندال و ماڵ و سامانیان.)

ئەبو یەعلی ئەفەرمێ : (فإن انحازوا في دار ينفردون بها عن المسلمين حتى صاروا فيها ممتنعين، وجب قِتَالُهُمْ عَلَى الرِّدَّة ، ويقاتلون قتال أهل الحرب وَلَا يَجُوزُ أَنْ يسترق رجالهم، وتغنم أموالهمن وَتسبى ذراريهم َالذين حدثوا بعد الردة.)[2]

واتە : ئەگەر لە وڵاتێکی جیا لە موسڵمانان بن و ڕێگریش بەن لەپەیوەست بوون بەحوکمی ئیسلام ئەوا شەڕوکوشتارکردنیان دەبێتە واجب ، کوشتارکردنێك هاوشێوەی موشتارکردنی کافرە شەرخوازەکان وە دروست نیە پیاوەکانیان بکرێنە کۆیلە پاشان ماڵ و سامانیان بەغەنیمەت دەبرێ و ئەو منداڵانەشی دوای هەڵگەرانەوەیان لەدایك بوونە دەکرێنە سەبایا .

وە ابن قدامة ئەفەرمێ : (وَمَتَى ارْتَدَّ أَهْلُ بَلَد ، وَجَرَتْ فيه أَحْكَامُهُمْ ، صَارُوا دَارَ حَرْبٍ فِي اغْتِنَامِ أَمْوَالِهِمْ ، وَسَبْيِ ذَرَارِيِّهِمْ الْحَادِثِينَ بَعْدَ الرِّدَّة ، وَعَلَى الْإِمَامِ قِتَالُهُمْ ، فَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَاتَلَ أَهْلَ الرِّدَّةِ بِجَمَاعَةِ الصَّحَابَةِ ، وَلِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَمَرَ بِقِتَالِ الْكُفَّارِ فِي مَوَاضِعَ مِنْ كِتَابِهِ ، وَهَؤُلَاءِ أَحَقُّهُمْ بِالْقِتَالِ؛لِأَنَّ تَرْكَهُمْ رُبَّمَا أَغْرَى أَمْثَالَهُمْ بِالتَّشَبُّهِ بِهِمْ وَالِارْتِدَادِ مَعَهُمْ ، فَيَكْثُرُ الضَّرَرُ بِهِمْ .وَإِذَا قَاتَلَهُمْ ، قَتَلَ مَنْ قَدَرَ عَلَيْهِ ، وَيَتْبَعُ مُدْبِرَهُمْ ، وَيُجْهَزُ عَلَى جَرِيحِهِمْ ، وَتُغْنَمُ أَمْوَالُهُمْ .وَبِهَذَا قَالَ الشَّافِعِيُّ .)[3]
واتە : هەرکاتێك خەڵکی وڵاتێك هەڵگەڕانەوە و حوکمی خۆیان بەسەر خۆیاندا جێبەجێ کرد ئەوا وڵاتەکەیان ئەبێتە وڵاتی شەڕ لە بەغەنیمەت بردنی ماڵ و سامانیان وە ئەو منداڵانەشی کە لەدوای هەڵگەرانەوەیان بوونە دەکرێنە سەبایا ، واجبە لەسەر ئیمام کوشتاریان بکات چونکە ئەبو بەکر ڕەزای خوا لێ بێت، بە کۆمەڵێ لە صەحابە کوشتاری هەڵگەراوەکانی کرد وە لەبەرئەوەشی خوای گەورە لەچەندین شوێنی کیتابەکەی فەرمانی کردوە بە کوشتاری کافران، ئەمانەش لە پێشترن بە جەنگانیان چونکە وازلێ هێنانیان هۆکارە بۆ ئەوەی هاوشێوەکانیان هەمان کاری ئەوان دوبارە بکەنەوە و هەڵبگەرێنەوە، ئەو کات زەرەری زۆر بەهۆیان دەکەوێتەوە هەروەها کاتێك کوشتاریان کرا هەرکەسێکیان

[1] ئەو پیاوانەی کە جەنگاوەرنین ، چونکە جەنگاوەرەکانیان موڕتەدی (مغلظة)ن تەوبەیان لێ وەرناگیرێ کە بەدیل بگیرێن بەڵکو دەکوژرێن.
[2] الأحكام السلطانية (ص ٤٢)
[3] المغني (٩٠/١٠)

کەوتە بەردەست دەکوژرێ و شوێنی ڕاکردوەکانیان دەکەوترێ و بریندارەکانیان دەکوژرێ و ماڵ و سامانیشیان غەنیمەتە و دەبرێ ، هەر بەمەش فەرموویەتی شافیعی.

ئیبن تەیمیە فەرموویەتی : (النصيرية مرتدون ومن أسوء الناس ردة تقتل مقاتلتهم ، و تغنم أموالهم ، سبي الذرية فيه نزاع و أكثر العلماء على السبي هذا دلت عليه سيرة الصديق في قتال المرتدين .)[1]
واتە : نوسەیریەکان هەڵگەڕاوەن وە لەخراپترینی هەڵگەڕاوەکانن ، جەنگاوەرەکانیان دەکوژرێت ، ماڵ و سامانیان بە غەنیمەت دەبرێت ، بردنی منداڵەکانیان بەسەبایا ڕجیایی تێدایە و زۆربەی زانایان لەگەل ئەوەن کە دەکرێنە سەبی ئەمەش بەڵگەی کاری ئەبو بەکری صدیقە رضي الله عنه بەرامبەر هەڵگەڕاوەکان.

وە دەفەرمێت : (تسبي نساؤهم فإنهم زنادقة مرتدون ، لاتقبل توبتهم بل يقتلون أينما ثقفوا)[2]
واتە: ژنەکانیان دبرێن بەکەنیزەك چونکە ئەوانە زەندیقی هەڵگەڕاوەن ، پیاوەکانیشیان تەوبەیان لێ وەرناگیرێ لەهەرکوێ بگیرێن دەکوژرێن.

منیش ئەڵێم : ئەمە راست و پەسەندە چونکە هاوەڵە بەرێزەکان جیاوازیان نەدەکرد لەنێوان منداڵەکانیان کە دەبران بە سەبایا ئایا پێش یان دوای هەڵگەرانەوەیان لەدایك بوونە.

بۆیە ئەصڵ لە بردن و بە کەنیزەك گرتنی ژنانی موڕتەدان کاری ئەبو بەکری صدیقە نەك عیبرەت بەوەی گومانی پێچەوانەی ئەو ببرێت.

هەروەك چۆن عەلی ژنانی موڕتەدانی بەنی ناجیەیەی بەکەنیزەك گرت ، بەیهەقی إبن أبي شەیبە هێناوێتی.

وە ئەو وتەیەی ئیبن و قودامە پەسەند نیە کە فەرموویەتی : (الرق لايجري على المرتد رجلا كان أو امرأة وسواء لحق بدار الحرب أو أقام بدار الإسلام ، وقال أبو حنيفة إذا لحقت المرتدة بدار الحرب جاز استرقاقها لأن أبا بكر سبي بني حنيفة واسترق نساءهم .
ولنا قول النبي صلى الله عليه وسلم : (من بدل دينه فاقتلوه) ولأنه لايجوز إقراره على كفره فلم يجز إسترقاقه كالرجل ، ولم يثبت أن الذين سباهم أبو بكر كانوا أسلموا ولا ثبت لهم حكم الردة ، فإن قيل قد روي عن علي أن المرتدة تسبي ، قلنا هذا الحديث ضعيف ضعفه أحمد)[3]

[1] مجموع الفتاوى (٥٥٣/٢٨)
[2] مجموع الفتاوى (٦٢/٣٥)
[3] المغني (٨٩/١٠)

لێرەدا ووتەکانی ئین و قودامە بەهەند وەرناگیرێ چونکە هەموو ووتەکانی جێگای پەسەند کردن نیە، وەك پێشتر باسمان کرد جیاوازی هەیە لەنێوان ژنێکی مورتەدی دیاریکراو لەگەل ژنانی کۆمەڵانێکی هەلگەراوەی بەهەڵستی کاری جەنگاوەر، وە ئەو قەولەی کە داوێتیە پاڵ ئەبو حەنیفە ئەو قەولی پەسەندە و کاری صەحابەی لەسەرە.

ئەما ئەم قەولەی ئیبن القیم کە فەرموویەتی : (أن خلاف عمر لأبي بكر أشهر من أن يذكر كخلافه في سبي اهل الردة فسباهم أبو بكر وخالفه عمر و بلغ خلافه الى أن ردهن حرائر الى أهلهن ، إلا من ولدت لسيدها منهن ، ونقض حكمه من جملتهن خولة بنت إياس الحنفية أم محمد بن علي)[1]

واتە : جیاوازی ئەبو بەکر لە عومەر ئاشکراترە لەوەی باسبکرێ وەك ڕاجیا بوونی لە بەسەبایا کردنی ژن و منداڵی هەلگەڕاوەکان کە ئەبو بەکر کردنیە سەبایا و عومەر پێچەوانەی بوو تا سەرەنجام عومەر گەڕاندنیەوە بۆ کەسوکارەکانیان و ئازادی کردن تەنها ئەو کەسانەیان نەبێـت منداڵی بوبێـ لە خاوەنەکەی ، وە حوکمەکەشیان هەلوەشاندەوە کە لەنێویاندا خەولەی کچی ئیاسی حەنەفی هەبوو ناسراو بە دایکی محمدی کوری عەلی.

ئەمەش لەسەر بۆچوونی هەندێك لەو زانایانەی کە دەڵێن هاوەڵان جیاوازیان بوە سەبارەت بە حوکمی ژنانی هەڵگەڕاوەکان ، بەلام ڕاستتر ئەوەیە هاوەڵان کۆك بوونە لەسەر دروستێتی ئەو کارە و ئەبو بەکر بەتەنها هەڵنەستاوە بەو کارە ئەوەتا عەلی یش هەمان حوکمی داوە بەسەر ژنانی هەلگەڕاوەکانی بەنی ناجیە ،بەڵام عومەر کە سەبایەکانی دایەوە بە کەسوکاریان ئەوە مانای ئەوە نیە عومەر بە دروستی نەزانیبێ هەر وەك (شێخی ئیسلام ئیبن و تەیمیە) ئەفەرمێت : (ولكن من الناس من يقول سبا أبو بكر نساءهم وذراريهم ، وعمر أعاد ذلك عليهم ، وهذا إذا وقع ليس فيه بيان إختلافهما ، فإنه قد يكون عمر كان موافقا على جواز سبيهم ، لكن رد عليهم سبيهم ، كما رد النبي ﷺ على هوازن سبيهم بعد أن قسمه بين المسلمين)[2]

واتە : هەیە لەخەڵکی دەلێت ئەبو بەکر ژن و منداڵەکانیانی کردە سەبی و عومەریش گێڕایەوە بۆیان ، ئەمە ئەگەر ڕووی دابێت مانای ئەوە نادات جیاواز بوبێتن و چونکە ئەشێت عومەر کۆك بوبێت سەبارەت بە سەبی کردنیان بەلام گەراندیەوە بۆیان وەك چۆن پێغەمبەر ﷺ سەبایەکانی هەوازنی گەڕاندەوە بۆیان دوای ئەوەی دابەشی کردبوو بەسەر موسڵماناندا .

کەواتە دروستە بۆ وەلی ئەمری موسڵمانان سەرپشك بێـت لەو نێوەندەدا ئەگەر بەرژوەندیەك هەبوو.

---

[1] إعلام الموقعين (١٦٥/٢)
[2] منهاج السنة (٣٤٩/٦)

پرسی سی و دوو : هەڵگەڕانەوەی دەسەڵاتدار (ردة الحاكم) :

ئیمامی نەوەوی لە شەرحی موسلیم ئەفەرمێت قاضی عیاض فەرموویەتی : (أجمع العلماء على أن الإمامة لاتعقد لكافر وعلى أنه لو طرأ عليه كفر انعزل ، وقال : فلو طرأ عليه الكفر ، خرج عن حكم الولاية وسقطت طاعته ووجب على المسلمين القيام عليه ، وخلعه ونصب إمام عادل فإن لم يقع الا لطائفة وجب عليهم القيام بخلع الكافر ، فإن تحققوا العجز لم يجب القيام وليهاجر المسلم عن أرضه إلى غيرها ويفر بدينه)

واتە : كۆدەنگن زانایان سەبارەت بەوەی پێشەوایەتی دانامەزرێ بۆ کافر، هەربۆیە ئەگەر کوفری کەوتە سەر لا ئەبرێت وە فەرموویەتی: ئەگەر کوفری کەوتە سەر، ئەوا دەردەچێت حوکمی دەسەڵاتداربوونی وە گوێرایەڵی کردنی نامێنێ و دەبێتە واجب لەسەر موسڵمانان هەڵسان لەسەری و دانانی موسڵمانێکی دادپەروەر لە شوێنەکەی، جا ئەگەر نەکرا تەنها بەدەستەیەك نەبێت لە موسڵمانان ئەوا لادانی کافرەکە واجب دەبێـت لەسەرئەوان ، ئەگەر یش دڵنیا بوون لە بێ تواناییان ئەوا هەڵسان واجب نابێت بەڵکو با موسڵمانان کۆچ بکەن و خاکەکەیان بەجێبهێڵن بۆ شوێنێکی تر، لە پێناو دینەکەیان.

ابن حەجەر فەرموویەتی : (ومن عجز وجبت عليه الهـــجرة)[1]

واتە : هەرکەسێك توانای نەبوو واجب دەبێت لەسەری کۆچکردن .

صديق خان فەرموویەتی : (إذا كفر الخليفة حل قتاله بل وجب ، لأنه فاتت مصلحة نصبه ، بل يخاف مفسدته على القوم فصار قتاله من الجهاد)[2]

واتە : ئەگەر خەلیفە کوفری کرد حەڵاڵ ئەبێـت کوشتارکردنی ، بەڵکو واجب یش دەبێـت ، لەبەر ئەوەی بەرژوەندی لە دانانی نامێنی ترس دەکرێ لە خراپەکانی بەرامبەر گەلەکەی هەر بۆیە کوشتار کردنی بەشێکە لە جیهاد .

ئەحمەدی کوڕی نەصری خوزاعی خروجی کرد لەسەر مەئمون کاتێك هەڵگەڕایەوە و بوو بە جەهمی ، هەر لەسەر ئەوە ئیمام ئەحمەد مەدح و ستایشی کرد و پێی فەرموو : (رحمه الله ما أسخاه لقد جاد بنفسه له)[3] .

واتە : ڕەحمەتی خوای لێ بێ چەندە بەخشەر بوو لەو پێناوەدا گیانی بەخشی .

---

[1] فتح البارى (١٢٣/١٣)

[2] الإمامة (ص ١٢٤)

[3] إبن كثير (٣٠٣/١٠)

هەر بۆیە هەڵگەڕانەوەی دەسەڵاتدار هەلگەڕانەوەی سەرباز و دەستوپەیوەندەکانێتی چونکە ئەوانە سەری دەخەن هۆکاری مانەوەین جگە لە خەلکەکەی مەگەر ڕازی بوبن بە کوفرەکەی، وە لەحەقیاندا بە مەرج نەگیراوە ئیقامە حوجە لەبەر ئەوەی بونەتە بەرهەڵستیکار بەهێز و دەسەڵاتی سەرۆکەکەیان ، بەرهەڵستیکار بەهێز ، یان چوونە نێو وڵاتی کافری شەڕ کەر لەگەل موسڵمانان واتە حوکمی ئەو کەسانەیان نامێنێ کە(المقدور علیه) ن واتە ؛ لە ولاتی ئیسلام و لەژێر سایەی حوکمی شەرعن، هەرکانێك پێویست بکات دادگایی بکرێن ، هەر بۆیە سەربازانی تاغووتان حوکمی سەرۆکەکانیان هەیە لە کوفر لە خراپەیان چونکە هۆکارن بۆ مانەوەی حوکم و دەسەڵاتی کافر هەر ئەوانن یارمەتی ئەدەن سەری دەخەن لە جەنگانی دژی دین .

خوای گەورەش هەمان مامەڵەی لەگەل سەربازەکانی فیرعەون کرد بەوەی هەردوکیانی پێکەوە لەناو برد و بەهەمان سزا .

صەحابە بەڕێزەکانیش هەمان مامەڵەیان دەکرد لەگەل مورتەدان و سەربازەکانیان و هەرکەسێك پەیوەندی هەبوایە پێیان.

پرسی سی و سێ : حوکمی ئەو مورتەدەی خاوەن هێز و کۆمەڵێکی مل نەدەرە بۆ شەرعی الله (الطائفة الممتنعة)[١] :

جیاوازی دەکرێ لەنێوان مورتەدێکی دیاری کراو لەگەڵ مورتەدێکی خاوەن هێز و مل نەدەر بە کۆمەلێك یان وڵاتێکی خاوەن هێز و دەسەلات لەسەبایا لێ گرتنیان و داوا نەکردنی تەوبە لێیان ئەمەش فەرموودەی ئەهلی عیلمە لەو بارەیەوە :

أبو يوسف لە کتێبی" الخراج "لاپەڕە ٦٧ ،بەشی الحكم المرتدين إذا حاربوا ومنعوا الدار ، ئەفەرمێ :

(وَلَوْ أَنَّ الْمُرْتَدِّينَ مَنَعُوا الدَّارَ وَحَارَبُوا سُبِيَ نِسَاؤُهُمْ وَذَرَارِيهِمْ وَأُجْبِرُوا عَلَى الإِسْلامِ كَمَا سَبَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ذَرَارِيَّ مَنِ ارْتَدَّ مِنَ الْعَرَبِ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ وَغَيْرِهِمْ.كَمَا سبى عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ الله وَجه بني نَاجِيةِ مُوَافَقَةً لأَبِي بَكْرٍ وَلا يُوضَعُ عَلَيْهِمُ الْخَرَاجِ.وَإِنْ أَسْلَمُوا قَبْلَ الْقِتَالِ وَقَبْلَ أَنْ يُظْهَرَ عَلَيْهِمْ حَقَنُوا دماءَهُم وَأَموَالَهُم وَامْتَنَعُوا مِنَ السِّباء.وَإِنْ ظُهِر عَلَيْهِمْ؛ فَأَسْلَمُوا حَقَنُوا الدِّمَاءَ وَمَضَى فِيهِمْ حُكْمُ السِّبَاءِ عَلَى الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ؛ فَأَمَّا الرِّجَالُ فَأَحْرارٌ لَا يُسْتَرَقُّونَ...)

واتە : ئەگەر هەڵگەڕاوەکان ڕێگری بکەن ولاتەکەیان ملکەچ بێت بۆ حوکمی ئیسلام و لەوپێناوەشدا بجەنگن ئەوا ژن و منداڵەکانیان بە کەنیزەك دەگیرێت، و ناچار دەکرێن

[١] الطائفة الممتنعة : بریتیە لە هەموو ئەو کۆمەڵ و تاقم و دەوڵەتانەی ڕێگری ئەکەن لە پەیوەست بوونیان بە حوکمی ئیسلام بەهۆی ئەو سەرباز و هێز و دەسەلاتەی کە هەیانە ، تەنانەت ئەگەر تاکە حوکمێکی ئیسلامیش بێت ، بۆیە پێی ئەڵێن کۆمەڵی بەر هەلستیکار یان کۆمەڵی مل نەدەر بۆ شەرعی الله ، یان کۆمەڵێ ڕێگر لە حوکمی ئیسلام ئەم ناوانە هەمووی نزیك کراوەی یەکترن.

لەسەر موسڵمان بوون، هەر وەك ئەبو بەکر ﵁ ژن و منداڵی عەرەبە هەڵگەڕاوەکانی لە بەنی حەنیفە و غەیری ئەوانی کردە کەنیزەك و سەبایا، هەروەها دوای ئەو عەلی کوری ئەبو تالیب ﵁ لەسەر شوێن پێی ئەبو بەکر ژن و منداڵەکانی مورتەدانی بەنی ناجیەی بەکەنیزە و سەبی گرت ، خەراجیان لەسەر دانانرێ، ئەگەر موسڵمان بن پێش شەڕ کردن و زاڵ بوون بەسەریان ئەو اخوێن و ماڵیان دەپارێزن و ناکرێنە کەنیزەك و سەبایا، بەڵام کاتێ زاڵ بوون بەسەریان بوونە موسڵمان ئەو اخوێنیان دەپارێزرێت بەلام حوکمی سەبایا و کەنیزە هەر دەمێنێ بەسەر ژن و منداڵەکانیان.

ئەبو یەعلی ئەفەرمێ : (فإن انحازوا في دار ينفردون بها عن المسلمين حتى صاروا فيها ممتنعين، وجب قِتَالُهُمْ عَلَى الرِّدَّة ، ويقاتلون قتال أهل الحرب وَلَا يَجُوزُ أَنْ يسترق رجالهم، وتغنم أموالهمن وَتسبى ذراريهم َالذين حدثوا بعد الردة.)[1]

واتە : ئەگەر لە وڵاتێك بوون جیا لە موسڵمانان بەجۆرێك بەهەڵستی بکەن لە ملکەچ بوون بۆ حوکمی ئیسلام کوشتارکردنیان دەبێتە واجب ، کوشتار دەکرێن وەك کوشتار جەنگاوەران، وە دروست نیە پیاوەکانیان بکرێنە کۆیلە پاشان ماڵ و سامانیان بەغەنیمەت دەبرێ و ئەو منداڵانەشی دوای هەڵگەرانەوەیان لەدایك بوونە دەکرێنە سەبایا .

وە ابن قدامة ئەفەرمێ : (وَمَتَى ارْتَدَّ أَهْلُ بَلَد ، وَجَرَتْ فيه أَحْكَامُهُمْ ، صَارُوا دَارَ حَرْبٍ في اغْتِنَام أَمْوَالِهِمْ ، وَسَبْيِ ذَرَارِيِّهِمْ الْحَادِثِينَ بَعْدَ الرِّدَّة ، وَعَلَى الْإِمَامِ قِتَالُهُمْ)[2]

واتە : هەرکاتێك خەڵکی وڵاتێك هەلگەڕانەوە و حوکمی خۆیان بەسەر خۆیاندا جێبەجێ کرد ئەوا وڵاتەکەیان ئەبێتە وڵاتی شەڕ لە بەغەنیمەت بردنی ماڵ و سامانیان وە ئەو منداڵانەشی کە لەدوای هەلگەرانەوەیان بوونە دەکرێنە سەبایا ، واجبە لەسەر ئیمام کوشتاریان بکات.

وە هەر لەم بارەیەوە نامیلکەیەکمان نوسیوە بەناونیشانی (حقيقة الطائفة الممتنعة و أحكامها وبيان كفرها ووجوب قتالها) .

[1] الأحكام السلطانية (ص: ٥٢).
[2] المغني (٩٠/١٠).

پرسی سی وچوار: حەقیقەتی(استتابة)سەبارەت بەکەسێک کەوتبێتە کوفرەوە واجب بوونی:

پێناسەی (استتابة) : بریتیە لە داوا کردنی تەوبە لەو کەسەی کەوتۆتە کوفرەوە ، وە بۆی ڕوون دەکرێتەوە کە دەکوژرێت ئەگەر تەوبە نەکات.

حوکمی ئەم داواکردنە :

زانایان ڕاجیان دەربارەی حوکمی (إستـتابە) :

جەماوەری زانایان بە واجبی دەزانن داوای تەوبە بکرێ لە مورتەد پاشان ئەگەر تەوبەی نەکرد بکوژرێ.

بەلام کۆمەڵێکی تری زانایان فەرموویانە : سـونــەتــە .

عومەر ﵁ سەرزەنشتی ئەبو موسای ئەشعەری کرد کاتێ مورتەدێکی کوشت بوو بەبێ ئەوەی داوای تەوبەی لێ بکات.

پێی فەرموو ئیمامی عومەر ﵁ : (هلا حبستموه ثلاثا ، وأطعمتموه كل يوم رغيفا ، واستتبتموه لعله يتوب)[1]

واتە : ئەوە بۆ زیندانیتان نەکرد سێ ڕۆژ و هەموو ڕۆژێك نانێکتان بدایە پێی و داوای تەوبە کردنتان لێ بکردایە بەڵکو تەوبەی بکردایە .

وە عەبدوڵای کوڕی مەسعود داوای تەوبەی لە قەومێك کرد کاتێك هەڵگەڕابونەوە . رواه أحمد

هەروەها داواکردنی تەوبە چەسپاوە لە عەلی و عوسمان و موعاز و غەیری ئەوانیش لە صەحابە.

بەڵگەش هێنراوەتەوە بەم ئایەتەی خوای گەورە : ﴿ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمۡ ﴾(التوبة :٥)

[1] رواه مالك و عبدالرزاق والبيهقي.

(ئیمامی نەوەوی) فەرموویەتی لە شەرحی موسلیم : (وقد أجمعوا على قتل المرتد واختلفوا في استتابته هل هي واجبة أو مستحبة ، وفي قدرها وفي قبول توبته).

واتە : زانایان کۆدەنگن لەسەر کوشتنی موڕتەد بەڵام ڕاجیان سەبارەت بەدوا کردنی تەوبە ئایا واجبە یان سونەتە وەتا چ ئاستێکە وە وەرگرتنی .

پرسی سی و پێنج : ئەو موڕتەدەی دەکوژرێت بەبێ ئەوەی داوای تەوبەی لێ بکرێ :

ناسینی ئەم جۆرە هەموو ئەو هەڵگەڕاوانە دەگرێتەوە کە توند و سەخت (مغلظة)یە.

نموونەی : جنێودان بەخوا و پێغەمبەر و پشتیوانی کردنی کافران و زەندیق و فاڵـچی .

ئەم جۆر کوفرانە هاوشێوەکانی وا لە خاوەنەکەی دەکات بکوژرێت بەبێ ئەوەی داوای تەوبەی لێ بکرێ.

بەڵگەش بۆئەمە کاری پێغەمبەرە ﷺ لەگەل ئەوانەی هەڵگەڕانەوە لە عەڕەنیەکان و کاری هاوەڵەکانێتی کە کوشتیانن بەبێ ئەوەی دوای تەوبەیان لێ بکەن و بەبێ ئەوەی کەسیش نارەزایەتی دەرببڕێ لەبەر ئەوەی ئەیانزانی ڕیدەکانیان (مغلظة) یە.

ئیمام ئەحمەد فەرموویەتی : (الزنديق لا يستتاب) احكام أهل الملل للخلال ٤٥٩.

واتە : زەندیق داوای تەوبە کردنی لێ ناکرێ .

ئیبن و تەیمیەش ئەفەرمێ : (ويفرق في المرتد بين الردة المجردة فيقتل إلا ان يتوب ، وبين الردة المغلظة ، فيقتل بلا إستتابة)[1]

واتە : جیاوازی دەکرێ لەنێوان ڕیدەی مجردة کە دوای ئەوەی تەوبەی نەکرد دەکوژرێ ، لەگەل ڕیدەی مغلظة کە بەبێ ئەوەی دوای تەوبەی لێ بکرێ دەکوژرێ .

[1] مجموع الفتاوى والصارم (١٠٣/٢٠)

پرسی سی وشەش: جۆری ئەو هەڵوەشێنەرەوانەی کە پێویست بە(إقامة الحجة)و داواکردنی تەوبەدەکات:

یەکەم : ئەو هەڵوەشێنەرەوانەی کە ڕاستەوخۆ ئەنجامدرەکەی دەکوژرێ بەبێ ئەوەی داوای تەوبەی لێ بکرێـت :

وەك جنێودانە خوا و پێغەمبەر و پشتیوانیکەر لە کافران و فاڵچی و هەموو ئەو کوفرانەی کە ڕیدەی (مغلظة)ن پێش ئەوەی ئەنجام دەرەکەی خۆی بدات بەدەستەوە و تەوبە بکات ، دەستگیر بکرێت.

دووەم : ئەو هەڵوەشێنەرەوانەی (إقامة حجة) تێدانیە نیە لە کافرکردنیان بەلام خاوەنەکەی ناکوژرێت تاکو داوای تەوبەی لێ نەکرێ ؛ وەك هاوبەش دانان بۆ خوا و خوا نەناسین.

سێیەم : ئەو هەڵوەشێنەرەوە و کوفرانەی پیویستیان بە (إقامة الحجة) هەیە لە کافر کردن و کوشتن ؛ وەك نکۆڵی کردن لەهەندێك سیفاتی خوای گەورە یان نکۆڵی کردن لەهەندێك جۆری فریشتە و نکۆڵی کردن لە حەرام بوونی هەندێك لە قەدەغەکراوەکان.

پرسی سی وحەوت: ئایا کافر کردن یان مورتەد بوون پێش داواکردنی تەوبەیە یان دوای :

یەکەم: داوا کردنی تەوبە کاتێك پەیوەست بێت بە کوشتنەوە : ئەم داواکردنە دوای ئەوەی کافر دەکرێت و بە مورتەد دەزانرێ ئەوجا داوای لێ دەکرێ.

ئەو مورتەدەی کەوتبێتە کوفرێکی ئاشکراوە راستەوخۆ کافر دەبێت پاشان داوای تەوبەی لێ دەکرێت ئەمەش بابەتی هاوبەش دانان (الشرك)و عیبادەت ئەنجام دان بۆ غەیری الله دەگرێتەوە.

عبدالله أبا بطين موفتی ولاتی نەجد سەبارەت بە مەزهەبی زانایان لەبارەی مورتەد ئەفەرمێ : (فمن ارتد عن الإسلام قتل بعد الإستتابة ، فحكموا بردته قبل الحكم بإستتابته فالإستتابة بعد الحكم بالردة ، والاستتابة إنما تكون لمعين)[1]

[1] الدرر السنية (١٠/٤٠٢)

واتە : هەركەسێك هەڵگەڕێتەوە لە ئیسلام دوای داوا لێ كردنی تەوبە دەكوژرێت ، وە حوكمی مورتەد بوونی ئەبێت پێش ئەوەی حوكمی داواكردنی تەوبەی لێ بكرێ، داواكردنی تەوبە دوای مورتەد بونێتی و داواكردنی تەوبەش بۆ كەسی دیاری كراوە.

دووەم : داواكردنی تەوبە كاتێك پەیوەست بێت بە كافركردن، ئەوەش ئەوەیە سەرەتا داوای تەوبەی لێ دەكرێت پاشان ئەگەر نەگەڕایەوە كافر دەكرێت و دەكوژرێت. ئەم حاڵەتەش تایبەتە بەو كەسانەی تازە موسڵمان بوونە و نكۆڵی دەكەن لە حەرام بوونی هەندێ لە قەدەغەكراوەكان یان نكۆڵێ دەكەن لە واجبێك لە واجبەكان یان نەزانن بەهەندێ لەو كوفرانەی كە ئاشكرا و گەورە نیە جگە لە تەوحید و أصولی دین و نواقض الاسلام.

ئبن و تەیمیە ئەفەرمێت دەربارەی ئەو كەسانەی ئیمامی عومەر ﷺ داوای تەوبەی لێ كردن كاتێك خواردنەوەی عەرەقیان حەڵاڵ كردبوو : (يستتابون و تقيم عليهم الحجة ، فإن أصروا كفروا حينئذ ، لايحكم بكفرهم قبل ذلك ، كما لم يحكم الصحابة بكفر قدامة بن مضعون)[1]

واتە : داوای تەوبە كردنیان لێ دەكرێ و ئیقامەی حوجە دەكرێن ، پاشان ئەگەر هەر پێداگربوون لەسەر ئەو كارەیان ئەو كاتە كافر دەبن ، پێش ئەوە حوكمی كوفر نادرێ بەسەریان هەروەك چۆن صەحابە حوكمی كوفریان نەدا بەسەر قودامەی كوڕی مەزعون .

وە فەرموویەتی : (فإن من نشأ ببادية أو كان حديث عهد وفعل شيئا من المحرمات غير عالم بتحريمها لم يأثم و لم يحد وإن لم يستند في استحلاله لدليل)[2]

واتە : ئەگەر كەسێك لە چۆڵەوانی بژێت یان تازە موسڵمان بوبێت پاشان شتێك لە قەدەغەكراوەكان ئەنجام بدات و نەزان بێت بە حەرام بوونی ئەوا گوناحبار نابێت و حەدی سزادانیشی لێ نادرێ هەرچەندە پشت بەستوو نەبوبێت بەبەڵگە لەبەحەڵاڵ زانینی

ابن فەرحون ئەفەرمێ لە تبصرة الحكام : (وأجمع أهل العلم أن المسلم إذا ارتد أنه يستتاب فإن تاب وإلا قتل).

واتە : زانایان كۆدەنگن لەسەر ئەوەی ئەگەر موسڵمان مورتەد ببێتەوە ئەوە داوای تەوبەی لێ دەكرێ ئەگەر تەوبەی نەكرد ئەكوژرێت .)

---

[1] مجموع الفتاوى (١٠ / ٦١٠)
[2] رفع الملام (ص : ٥٦)

سێیەم : جۆری سێیەمی ئەو کوفرانەی ئەنجامدەرەکەی ڕاستەوخۆ کافر دبێت و دەکوژرێت بەبێ ئەوەی داوای تەوبەی لێ بکرێ وەك لە پێشوو باسمان کرد لە ریدەی مغلظة.

حوکمی بەرپاکردنی حەدەکان وەک کوشتنی مورتەد لەلایەن تاک تاکی موسڵمانان کاتێک دەسەلاتدار لەکاریخست :

سەرەتا واجبە کافرکردنی مورتەد و مونافق کاتێ کوفریان دەرخست بەتایبەت ئەوانەی گاڵتە ئەکەن بە دین و بە پێغەمبەر ﷺ ئەم فەرمایشتەش واجبە لەسەر هەموو موسڵمانێك چونکە پەیوەندی بەتەوحیدەوە هەیە.

أما جێبەجێ کردنی حوکمی خوا بەسەریان ئەوە دوای داواکردنی تەوبە لێیان ئەنجام دەدرێ، ئەنجامدانەکەش لەلایەن ئیمام یان جێگرەکەی کە دادوەری شەرعیە بەرپا دەکرێ، بەلام ئەگەر ئیمام یان دادوەر لەکاریخست ئەوە بۆ تاك تاکی موسڵمانان ڕەوایە ئەنجامی بدەن،

وەلامی ئەو گومانەی کە دەڵێ (أن الحدود لایقیمها إلا الإمام أو نائبە) حدودەکان تەنها لەلایەن ئیمام یان جێگرەکەی بەرپادەکرێ. **شێخی ئیسلام ئیبن و تەیمیە دەربارەی ئەم شوبهەیە دەفەرمێت وەڵامەکەی لەچەن ڕوویەکەوە دەدرێتەوە :**

یەکەم : خاوەن بەندە بۆی هەیە حەدی شەرعی بەسەر عەبدەکەی جێ بەجێ بکات بەبەڵگەی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی : (أقیموا الحدود علی ما ملکت أیمانکم) رواه ابو داود وغیره.

واتە : حدود شەرعیەکان بەرپا بکەن لەسەر ئەو بەندە و کەنیزانەی موڵکی خۆتانن.

وە فەرموویەتی : (إن زنت أمة أحدکم فلیجلدها) رواه البخاری.

واتە : ئەگەر کەنیزەیەکی یەکێکیتان زینای کرد با جەڵدی بکات.

وە هیچ جیاوازیەکم نەزانیوە هەبێت لەنێوان شەرعناسان سەبارەت بەوەی خاوەن بەندە بۆی هەیە حەدە شەرعیەکان بەسەر بەندەکەی بەرپا بکات.

دووەم : ئەگەر کەسێکی خاوەن پەیمان جنێو بداتە پێغەمبەر ﷺ کوشتنی وەك کوشتنی کافرێکی شەرخوازی لێ دێت هەڵسان بەکوشتنی واجبە لەسەر هەموو موسڵمانێ و دروستە بیکوژێ بەڵگەی ئەمەش ئەو ووتەیەی عەبدوڵای کوڕی عومەرە کە پییان ووت

فڵانە ڕاهیب جنێوی داوەتە پێغەمبەر ﷺ ئەویش ووتی ئەگەر من گوێم لێ ببوایە ئەمکوشت.

سێیەم : هاوشێوەی ئەم ڕووداوانە زۆر ڕوی داوە لەسەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ وەك ئەو مونافیقەی ڕازی نەبوو بە حوکمی پێغەمبەر ﷺ و عومەریش کوشتی و قورئان بۆ پشتڕاستکردنەوەی دابەزی ، هەروەها کچەکەی مەڕوان یش کە جنێوی دا بە پێغەمبەر ﷺ پیاوەکەی کوشتی و نازناوی سەرخەری خواو پێغەمبەرەکەی لێ نرا لەلایەن پێغەمبەرەوە ﷺ.[1]

بڕوانە ووتەی ئیبن و تەیمیە سەبارەت بە هەڵسانی تاك تاکی موسڵمانان بە کاروباری سیاسی دەوڵەت بەپشتبەستن بەکاری هاوەڵان کەدەرەکەوێ بەتەنها تایبەت نەکراوە بە فەرمانڕاوەکان (وإن قلتم ليست مشروعة لنا فهذه مخالفة للسنة ، ثم قولهم سياسة فهم يساسون بشريعة الإسلام).[2]

واتە : ئەگەر بڵێن ئەمە بۆ ئێمە شەرعی نیە ، ئەوە پێچەوانەی سونەتە ، ئەگەر بشڵێن ئاخر ئەوە سیاسەتە ، ئەوە ئەوانیش بەشەریعەتی ئیسلام سیاسەت ئەکەن.

نموونەی هەندێک لەو صەحابانەی خۆیان هەستاون بەئەنجامدانی حەدە شەرعیەکان :

کوشتنی ئەو مونافیقەی بەحوکمی پێغەمبەر ﷺ ڕازی نەبوو بەدەستی عومەر و لەسەردەمی پێغەمبەری خوا.

کوشتنی فاڵـچیەك بەئامادە بوونی وەلید بەدەستی جوندوبی کوڕی کەعبی غامیدی لە زەمەنی خیلافەتی عوسمان.

هەروەها عەبدوڵای کوڕی عومەر کە بیستی ڕاهیبێك جنیوی داوەتە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی ئەگەر من گوێبیستی بومایە دەمکوشت ، پاشان چوون بۆیان هێنا و شمشێری لێ بەرزەوە کرد ئەویش نکۆڵی کرد[3] .

[1] صارم المسلول (ص ٥١٩)
[2] الفتاوى (٢٠/ ٣٩١)
[3] رواه الخلال في أحكام أهل الملل.

وە کاتێك زانی بە بونی فاڵچیەك ووتی ئەوە جوندوب لەکوێ یە بیکوژێ چونکە پێشتر فاڵچیەکی تری کوشتبوو ، هەروەها حەفصەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ بەدەستی خۆی قاڵچیەکی ئافرەتی کوشت.

وە پیاوە کوێرەکە کاتێ کەنیزەکە یەهودیەکەی خۆی کوشت بەهۆی ئەوەی جنێوی دابوە پێغەمبەر ﷺ پێغەمبەریش خوێنی بە ڕۆیشتوو و هەدەر دایە قەڵەم.

وە عەبدوڵای کوڕی عومەر ویستی کوشتاری خەواریج بکات موسڵمانانی بۆی هان دەدا بەبێ ئەوەی ئیزن وەربگرێ لە پێشەوای موسڵمانان[1] .

ڕووداوی لەم جۆرە زۆرە تەنها لێرەدا وەکو نموونە هێناومانەتەوە .

بەهەمان شێوە هەوڵی کوشتنی سەرانی بیدەع دراوە لەمێژوودا لە لایەن زانایانەوە :

یەزیدی کوڕی هارون ٢٠٦ ك فەرموویەتی : (لقد حرضت أهل بغداد على قتل المريسي غير مرة)[2]

واتە : چەندین جار هانی خەڵکی بەغدادم داوە بۆ کوشتنی مەریسی .

ئەبو بەکری کوڕی خەلادی باهیلی فەرموویەتی : من لای سوفیانی کوڕی عویەینە بووم ، کاتێك بیشری مەریسی بهاتایە ئەو قسە خراپەی بکردایە ، سوفیان ئەیفەرموو بیکوژن[3] .

ئەم دەقانەی لە پێشینمانەوە بۆمان هاتوە ئەیسەلمێنی کە هەمویان بڕیاریان داوە کە موڕتەدێك ئاشکرا بێت ڕیدە و خراپەکاریەکانی ئەوە بۆ یەکە یەکەی موسڵمانان ڕەوایە و بۆیان هەیە بیکوژن کاتێك حاکم هەڵنەستا بەو ئەرکە.

---

[1] رواه إبن أبي شيبه
[2] خلق أفعال العباد للبخاري والرد على الجهمية (ص ٤٤)
[3] تاريخ بغداد (٦٥/٧)

بەشی وەڵامی گومانەکان سەبارەت بە کەسی هەڵگەڕاوە و کوشتنی :

گومانی یەکەم بەڵگە هێنانەوە بە ئایەتی ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ ﴾ (البقرة :٢٥٦) وە ئایەتی ﴿ أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾(يونس :٩٩) وە ئایەتی ﴿ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ ﴾ (الكهف :٢٩) :

وەڵام :

یەکەم : ئەم ئایەتانە نەسخ بۆتەوە حوکمەکەی هەڵگیراوە بە ئایەتی فەرمانکردن بە کوشتاری کافر و موشریکەکان بەگشتی ﴿فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلۡأَشۡهُرُ ٱلۡحُرُمُ فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ ﴾(التوبة :٥) وە بەم ئایەتە ﴿تُقَٰتِلُونَهُمۡ أَوۡ يُسۡلِمُونَۖ ﴾ (الفتح :١٦).

دووەم : ئەم ئایەتانە تایبەتە بە ئەهلی کیتاب وەك جولەکە و گاور کاتێك سەرانە ئەدەن ئەوکاتە ناچار ناکرێن لەسەر موسڵمان بوون ، پاشان ئایەتەکان کافری بنەڕەتی دەگرێتەوە نەك مورتەد کەدەبێت ناچار بکرێـت بە گەڕانەوە بۆ دینەکەی یاخود کوشتنی.

سێیەم : ئەم ئایەتانە لە ڕیز بەندی هەڕەشە و ترساندن هاتوە هەروەك تەبەڕی لە ئبن و عەباسی دەگێڕێتەوە.

چوارەم : حوکمی ڕیدە کە کوشتنە چەسپاوە بەدەقی ئاشکرا و یەکلاکەرەوە .

گومانی دووەم : گوایە ئەم ئایەتە ﴿ لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ﴾(الكافرون :٦)مانای دان پێدانانە بە دینی کافرەکان کەواتە ئازادین لەپەیرەو کردنی ئایین :

وەڵام : ئەم ئایەتە لەسوڕەتی کافرونە خۆ بەری کردن لە کافران دەخوازێت ، مانای (لکم دینکم) ئەوە نیە دانیان پێدابنێ بە مانەوەیان لەسەر کوفرەکەیان ، هەروەها نەسخ بونەوەشی بەهیچ شێویەك وەرناگیرێ ، چونکە خۆ بەری کردن لە کافران و دژایەتی کردنیان لە بنەماکانی دینە کە سەرجەم پێغەمبەرانی بۆهاتوون ئەمەشە مەبەست لە مانای ئایەتەکە.

ئبن و تەیمیە ئەفەرمێ : (ليس في هذه الأية أنه رضي بدين المشركين ولا أهل الكتاب كما يظنه بعض الملحدين ، ولا أنه نهى عن جهادكم و جعلوها منسوخة بل فيها براءته من دينهم وهذا أمر محكم لايقبل النسخ) [١]

---

[١] جواب الصحيح (٢ / ٣٠)

واتە : لەم ئایەتەدا مانای ئەوە نیە ڕازی بوبێت بە دینی موشریکەکان یان ئەهلی کیتاب وەك هەندێك لە مولحیدەکان ئەڵێن ، وە نە ئەوەشی تێدایە کە ڕێگری بکات لەجیهاد کردنیان یان نەسخی جیهادی کردبێتەوە ، بەڵکو خۆ بەری کردنی تێدایە لە دینەکەیان ئەمەش لە فەرمانە دامەزارو و ئاشکراکانە کە سڕینەوەی تێدا نابێت.

ئیبن قەیم ئەفەرمێ : (تشمل هذه السورة النفي المحض فإنها سورة براءة من الشرك و مقصودها الأعظم البراءة المطلوبة بين الموحدين و المشركين لهذا أتى بالنفي في الجانبين تحقيقا للبراءة المطلوبة ، وهذة مسألة الشريفة من أهم المسائل وقد غلط خلائق وظنوا أنها منسوخة بآية السيف لاعتقادهم أن هذه الأية اقتضت التقرير لهم على دينهم أو إنها مخصوصة بمن يقر على دينه وهم أهل الكتاب ، وكلا القولين غلط محض ، فلا نسخ في السورة ولا تخصيص بل هي محكمة بل و يستحيل دخول النسخ فيها فإن أحكام التوحيد التي انقضت عليه دعوت الرسل يستحيل دخول النسخ فيه ، ومعاذ الله أن تكون الأية اقتضت تقريرا لهم أو إقرارا على دينهم أبدا بل لم يزل الرسول ﷺ في أول الأمر أشد على الإنكار عليهم وعيب دينهم وتقبيحه والنهي عنه وإنما الأية اقتضت البراءة المحضة وإن ما أنتم عليه من الدين لا نوافقكم عليه أبدا فإنه دين باطل)[1]

واتە : ئەم سوڕەتە پێکهاتوە لە نەفی کردنێکی تەواو ئەمە سوڕەتی بەرائەت کردنە لە شیرك ئامانجی گەورەی داواکردنی خۆبەری کردنە کە هەبێت لە نێوان یەکتاپەرستان وهاوبەش پەیداکەرەکان هەربۆیە لە هەردوو لادا بە نەفی هاتوە بۆ هاتنەجێی داواکردنی خۆبەری کردنەکە، ئەم پرسە پیرۆزە لە گرنگترین پرسەکانە، خەڵکانێکی زۆر هەڵەیان تێدا کردوە واگومانیان بردوە سڕابێتەوە بە ئایەتی شمشێر چونکە بیروباوەریان وابوو ئەم ئایەتە واتای هێشتنەوەیان ئەدا لەسەر دینەکەیان یان ئەوەی ئایەتەکە تایبەت کرابێ بەخاوەن پەیامەکان ، هەردوو ئەم ووتەیەش هەڵەیەکی ئاشکرایە نەسڕانەوە لە سوڕەتەکە هەیە نە تایبەت کردن بەڵکو ئەمە یەکێکە لەسورەتە دامەزراو و ئاشکراکان بەڵکو مەحاڵە تێچوونی سڕانەوە تیایدا ، چونکە ئەحکامەکانی تەوحید کە بانگەوازی هەموو پێغەمبەران بوە مەحاڵە سرانەوەی تێدا هەبێ، وە پەنا بەخوا ئەگەر ئەو ئایەتە مانای هێشتنەوەیان ببەخشێ لەسەر دینەکەیان یاخود دانیان پێدا بنێت لەسەر دینەکەیان ، بەلکو بەردەوام پێغەمبەر ﷺ هەر لەسەرەتای بانگەوازی ئیسلامەوە ئینکاری ئەکرد لێیان و عەیبی دەگرت لە دینەکەیان و ناشرینی دەکرد و نەهی لێ دەکرد ،وە ئایەتەکە مانای خۆبەری

[1] بدائع (٣٨/١)

کردنی تەواو دەخوازێت بەو مانایەی ئەو دینەی ئێوە لەسەرین بەهیچ شێوەیەك ڕازی نابین لێتان لەسەری چونکە دینێکی پوچ و نارەوایە.

گومانی سێیەم : وا گومان دەبەن هەڵگەڕانەوە تەنها بریتیە لەوەی وازبێنی لە هەموو ئیسلام :

وەڵام : نەخیر بەڵکو هەڵگەرانەوە لە ئیسلام بە ئەنجامدانی تەنها کردەوەیەك یان درکاندنی تەنها ووتەیەك دەبێت، وەك ئەوکەسانەی لە غەزوەی تەبوك تەنها ووشەیەکیان وت پێی کافربوون سەرەڕای ئەوەی صەحابە بوون و لە جیهادیش دا بوون ، زانایانیش کۆکن لەو بارەیەوە و لەباسی هەڵگەڕاوەدا دەیان ووتە و کردەوەیان باسکردووە کە ئینسانی موسڵمان بە ئەنجامدانی هەر یەکێك لەو ووتە و کردەوانە کافر دەبێت.

هەروەها گومانەکەیان پوچ ئەکاتەوە ئەو پیاوەی خێزانی باوکی خۆی مارە کردبوو پێغەمبەریش ﷺ فەرمانی کرد بە کوشتنی کە تەنها کردەوەیەك بوو ئەنجامی دابوو پێی مورتەد بوو ئەمەش بەڵگەیەترە.

گومانی چوارەم : ئەڵێن کوشتنی تایبەتە بە مورتەدێك کە جەنگاوەر بێت(محارب) بەبەڵگەی فەرموودەی (التارك لدينه) :

یەکەم : فەرموودەکە تایبەت نیە بە هەڵگەڕاوەی جەنگاوەر بەلکو جەنگاوەری سیفەتێکی ترە لەسەر هەڵگەرانەوە .

دووەم : پاشان بەڵگەی کوشتنی کەسی مورتەد خۆ هەر ئەم فەرموودەیە نیە ، بەلکو چەندین فەرموودە و ڕووداوی تر هەیە لە ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی .

سێیەم : صەحابە پێش ئەوەی کوشتاری زەکات نەدەرەکان بکەن کافریان کردن هەر وەك لە بوخاری و موسلیم هاتوە : (لما مات النبي ﷺ وارتدت العرب قال عمر لأبي بکر : كيف تقاتل الناس)بەوەش هەڵەی ئەو کەسانە دەرەکەوێ کە ئەڵێن صەحابە زەکات نەدەرەکانیان کافر نەکردبوو پێش کوشتار.

گومانی پێنجەم : ئەڵێن پێغەمبەر ﷺ حەدی ڕیدەی بەدەستی خۆی ئەنجام نەداوە :

ئەم گومانەش وەك ئەوانەی پێشوو پوچ و نارەوایە بەلکو سابت بوە لە سونەتی کردەوەیی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو پێشتریش باسمان کرد ئەو کەسانەی پێغەمبەری خوا کوشتونی بەهۆی هەڵگەڕانەوەیان وەکوعورەنیەکان کە موسڵمان بوون پاشان هەڵهاتن چوونش وانەکەی پێغەمبەری خوایان کوشت و هەرچی ووشتر و مەرو ماڵات هەبوو سەریان بری تاڵانیان کرد ئەویش ناردی بەشوێنیان هێنران چۆن شوانەکەیان کوشتبوو بەهەمان شێوە کوژرانەوە لە صەحیحی بوخاری و موسلیم هاتوە بەدرێژی .

گومانی شەشەم : ئەڵێن پێغەمبەر ﷺ کەسی لە مونافیقەکان نەکوشتوە :

وەڵامی ئەم گومانەمان لە کتێبی (النفاق و احكام المنافقين داوەتەوە)

گومانی حەوتەم : ئەڵێن پێغەمبەر ﷺ حەدی ڕیدەی بەسەر ئەوکەسانەدا جێ بەجێ نەکرد کە خوای گەورە باسیان دەکات ﴿ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجۡهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكۡفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴾(آل‌عمران :٧٢) :

وەڵام ئەم ئایەتە باس لە مورتەدان ناکات بەڵکو باس لە کافرەکان دەکات کە ڕواڵەتی ئیسلام بونیان دەردەخست نەك موسڵمانێك کافر بوبێت.

گومانی هەشتەم : ئەڵێن مەرجەکانی ئاشتەوایی حودەیبیە ئەوەی تێدا هاتوە (ئەوەی لای موحمەد بێت بۆ ناو قورەیش ئەوا نایگێڕنەوە) ئەگەر مورتەد دەکوژرێ پێغەمبەرﷺ وازی لێ نەدەهێنا :

وەڵام : ئەمە تایبەتە بە خەلکانێك یان وڵاتێك لە جەنگ بن بەرامبەر ئیسلام (أهل الحرب) ئەوجا پەیوەندی کردنی مورتەد بەو وڵاتەوە کۆمەڵێك ئەحکامی تایبەت بەخۆی هەیە کە پێشتر باسمان کردوە. وە ئەوەی ئەم گومانەش ڕەت دەکاتەوە ئەو کەسانەیە کە پێغەمبەری خوا خۆێن ڕشتنیانی حەڵاڵ کردبوو کە هەڵگەرابونەوە و چوبونە مەککە وەك عبدالله ابن أبى السرح و إبن خطل.

گومانی نۆیەم : بەسەرهاتی ئەو ئەعرابیەی هاتە لای پێغەمبەری خواﷺ بەیعەتی پێدا لەسەر ئیسلام پاشان توشی نەخۆشی بوو لە مەدینە و هاتە لای پێغەمبەر ووتی پێغەمبەری خوا بەیعەتەکەم هەڵبوەشێنەوە و ڕازی نەبوو پاشان هاتەوە و ووتی بەیعەتەکەم هەڵبوەشێنەوە دیسان ڕازی نەبوو ئەعرابیەکەش دەرچوو ، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : (المدینة کالکیر تنفي خبثها وینصع طیبها). رواه البخاري.

وەڵام : ئەوبەیعەتەی کە ئەعرابیەکە داوای کرد هەڵیبوەشێنیتەوە بەیعەتی کۆچککردن بوو نەك وازهێنانی لە ئیسلام، ئایا ئەشێت پێغەمبەر ﷺ مساوەمە بکات لە دینەکەی و ڕێگەی بدات هەڵگەڕێتەوە لە دینەکەی وازی لێ بێنێ و هەر بە موسڵمانی بزانی هەرچەندە بیەوێ واز لە ئیسلام بێنێ .

وەبەڵگەش لەسەر ئەوەی بەیعەت لەسەر ئیسلام مەبەست پێی بەیعەت بوە لەسەر کۆچککردن ئەوەیە کە ئیمام ئەحمەد لە موسنەدەکەی لە جابرەوە گێڕاویەتیەوە کە فەرموویەتی : جاء إلی رسول الله ﷺ رجل من الإعراب فأسلم فبایعه علی الهجرة فلم یلبث أن حم فجاء إلی النبي ﷺ فقال : أقلني فقال : لا ، ثم أتاه فقال : اقلني ، فقال : لا أقیلك ، ثم أتاه فقال : أقلني فقال : لا ، ففر فقال النبي ﷺ (المدینة کالکیر تنفي خبثها وینصع طیبها).

واتە : پیاوێك لە ئەعرابیەکان هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ موسڵمان بوو ، پاشان بەیعەتی پێدا لەسەر کۆچکردن ، ئەوەنەی پێ نەچوو تاکو توشی نەخۆشی گرانەتا بوو ، و هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ ووتی : بەیعەتەکەم هەلوەشێنەوە ، فەرمووی نا ، پاشان هاتەوە ووتی پەیعەتەکەم هەڵوەشێنەوە ئەویش فەرمووی : نا هەڵیناوەشێنمەوە ، پاشان هەڵهات و پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : مەدینە وەك کورەی ئاگر وایە پیسیەکان لائەبات و باشیەکانی کۆدەکاتەوە .

بەم جۆرە ئەو لەفزەی لە بوخاری هاتوە دەکرێتە سەر ئەم لەفزەی لە فەرموودەکەی جابر هاتوە فەرموودەکەی بوخاری ڕوون دەکاتەوە .

گومانی دەیەم: بەڵگە هێنانەوەیان بەو ووتەیەی عومەر ﵁ کە دەربارەی چەن کەسێکی مورتەدی بنەماڵەی بەکری کوڕی وائیل کردبوی کاتێك پەیوەندیان بە بەکافرەکانەوەکردبوو ، فەرمووی : (كنت عارضا عليهم الباب الذي خرجوا منه أن يدخلوا فيه ، فإن فعلوا ذلك قبلت منهم وإلا استودعتهم السجن) رواه الصنعاني والبيهقي.

وەڵام : ئەوەی قەولەی عومەر ﵁ دەربارەی ئەو کەسانە ئەوە نیە کە بەڵگەی پێ دێننەوە بەڵکو ئەوە پەیوەستە بە مورتەدی موحاریب (جەنگاوەر) ، مورتەدی جەنگاوەریش کە لەژێر دەسەڵاتی موسڵمانان نەبێت ئەحکامەکانی جیاوازە ، وە پێشتریش باسی عومەرمان کردوە کە چۆن فەرمانی کردوە بە کوشتنی هەڵگەڕاوەکان و چی فەرموە دەربارەیان وەك بەسەرهاتەکەی لەگەل ئەبو موسای ئەشعەری.

گومانی یانزەهەم: ڕەخنەگرتنیان لە ئیجماع بە کوشتنی مورتەد بەهۆی ئەو جیاوازیەی لە ئیبڕاهیم و سەوری وەریانگرتوە ، ئیبراهیم فەرموویەتی سەبارەت بەکەسی مورتەد : (يستتاب أبدا)واتە/ هەموو کات داوای تەوبە دەکرێ لێی ، سەوریش فەرموویەتی : هەرئەمەشە ئێمە وەری دەگرین.أخرجه إبن أبی شيبة وعبدالرزاق.

وەڵام : عیبرەت بە جیاوازی کەسەکان نیە مادام فەرمانەکە لو سونەت دا چەسپابێت و کۆدەنگی صەحابەی لەسەربێت.

هەروەها پێچەوانەی ئەوەش سابت بوە لە ئیبراهیمەوە کە بوخاری بەشێکی لە صەحیحەکەی هێناوە بەناونیشانی (باب حكم المرتد والمرتدة وقال ابن عمر والزهري و إبراهيم : تقتل المرتدة).

واتە : ابن عومەر و زوهری و ئیبراهیم فەرموویانە : مورتەدە ئەکوژرێت .

وە چەندین ڕیوایەتی ترمان هەیە ووشەی (أبدا) ڕوون دەکاتەوە لە ووتەکەی ئیبراهیم کە مەبەست لێی وەڵامدانەوەی ئەو کەسانە بوە کە داواکردنی تەوبە لەکەسی مورتەد بەهەندێك حاڵەت دەبەستنەوە ئەویش فەرموویەتی نەخێر هەمووکاتێ هەڵگەڕاوە داوای تەوبەی لێ دەکرێ ئەگەر تەوبەی نەکرد ئەوجا دەکوژرێت، نەك مەبەستی ئەوە بێت مورتەد نەکوژرێ. بەپێی ئەم گێرانەوانە (يستتاب المرتد كلما إرتد) داوای تەوبە لە مورتەد دەکرێ هەرکاتێ هەڵگەڕایەوە ، (يستتاب المرتد كان أصله مسلما أو مشركا أسلم ثم ارتد)داوای تەوبە لە مورتەد دەکرێ جا سەرەتا موسڵمان بوبێت یان موشریك بوبێت موسڵمان بوبێت و هەڵگەڕابێتەوە .

گومانی دوازدەهەم : ئەڵێن سەرپشك كردنی مورتەد لەنێوان موسڵمان بون یان كوشتن بۆ ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ ئیسلام ئەوە ئیمانێكی زۆرە ملێی و ناچاریە لەژێر هەرەشەی كوشتن بۆیە ئەو ئیمان موسڵمانێتیە قبوڵ نیە :

لەوەڵامدا ئەڵێین ئەمە ڕەتكردنەوەی سونەتە بە گوێرەی لێكدانەوەی عەقڵتان پاشان زانایان فەرموویانە ئەمە زۆر لێ كردنی حەقە بۆ دەرنەخستنی كوفر و هەڵنەگەرانەوەی كەسانی تر.

پاشان بەو كەسانە دەڵێین ئەی چی دەڵێن بەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ كە دەفەرمێت : (أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله ..)متفق عليه. واتە : فەرمانم پێكراوە كوشتاری خەڵك بكەم تاكو دەڵێن لا اله الا الله .

ئایا ئەمە زۆر لێ كردن نیە ، ئەمە ئەگەر بەرامبەر بە كافری بنەڕەتی بكرێ كە هیچ خوێنی نەپارێزێ تەنها چوونە نێو ئیسلام نەبێ كەواتە كوشتار كردنی هەڵگەڕاوە لە پێشترە تاكو بگەڕێتەوە بۆ دینەكەی.

وصلي اللهم وسلم على سيدنا و نبيينا محمد و على آله و صحبه إلى يوم الدين

پێرست